Nr. 10—12. 15 Maiu—15 Iunie 1914. Anul VIII.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIEAȚA BISERICEASCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTORI:

Dr. NICOLAE BĂLAN și Dr. SILVIU DRAGOMIR.

CUPRINSUL:

Sibiiu, 1914.
Tipografia arhidiecezană.

Redacția și Administrația:
SIBIIU, Strada Reissenfels Nr. 11.

Anul VIII. 15 Maiu — 15 Iunie, 1914. Nr. 10—12.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fil.

LUCRĂRI DE ROMÂNISM ÎN VECHIA BISERICĂ A ROMÂNILOR.

Epoca cea mai veche: graiul vechiu şi manuscrisele româneşti.

Sunt trei ani, de când, cu un asemenea prilej ca cel de astăzi, vorbisem despre raportul dintre biserica Răsăritului şi dintre limba vie a poporului, [1] arătând, că biserica aceasta, în manifestaţia sa externă, a stat, mai ales la începutul său, în cele mai multe şi intime legături cu limba vie, şi că, după rătăcirile medievale — celea cu limbi «sfinte» dar moarte — iarăş revine, încetinel, la viul contact cu poporul şi limba lui.

Astăzi, — drept continuare a celor spuse atunci, — aş dorì, ca, întovărăşit de atenţiunea D-Voastre, — să caut după acelaş raport dintre vechia biserică românească şi dintre limba poporului.

Vă pot anticipà, — spre a nu aşteptà prea mult dela mine, — că chestia aceasta, mai ales în partea sa dintâi, aparţine tocmai celui mai îndepărtat şi întunecat trecut al nostru. Totuş se pot indicà oarecari licăriri de românism în cadrele vieţii noastre religioase, începând încă din vechimea neamului nostru.

Un lucru trebuie fixat chiar dela început, că deşi originea noastră ca limbă este latină în fundamentul său şi prin construcţiunea sa, totuş în sângele şi în limba noastră sunt şi elemente eterogene.

---

[1] Vezi *Revista Teologică*, 1910, pag. 57—64 şi 97—106. Dau în publicitate şi aceasta conferinţă, lucrată ocazional, la care mi-ar plăceà mult să am timp de a puteà reveni şi mai deaproape.

Noi, ca sânge, nu ne tragem numai din Italia sau chiar din Italia. Roma şi Italia erau mult prea mici, decât ca să fi putut vărsà — şi să fi avut de unde să verse — în decurs de câteva veacuri, roiuri de latini curaţi, spre a colonizà ţările cucerite. Colonizarea Daciei, e ştiut, a ajuns la rând după alte multe colonizări, ce se făcuseră dejà: în Apus, în Răsărit, pe coastele mediterane ale Africei şi în părţile Iliricului de mai apoi. De unde ar fi putut aveà Italia singură atâta spuză de om, ca să poată trimite roiuri curate de latini şi în Dacia? Deaceea colonizările Romanilor se făceau şi din alte părţi ale imperiului, locuite mai nainte de barbari, dar mai apoi romanizate.

Despre Dacia noastră încă se spune, că a fost colonizată «din întreg imperiul roman», despre care ştim, că, în vremea acelei colonizări, erà deja oltuit în mai multe puncte cu învăţăturile lui Hristos.

Astfel se şi explică apoi, că în civilizaţia românească, din care face parte în primul-rând tocmai cultura noastră religioasă, se`află — mai ales pe terenul vieţii şi al concepţiilor religioase ale poporului nostru — *vechia terminologie teologică latină* din veacurile I—II ale creştinismului şi atâtea alte urme de cultură orientală, Românii cred în Dumnezeu (Dominus Deus). Ei cred şi în existenţa îngerilor (angelus), dar şi în a dracilor (draco). Noţiunea de credinţă vine dela latinescul credo.

Românii au un deosebit cult pentru cruce (crux). Ei se închină (inclino); noţiunea de faptă bună uşor o confundă cu virtutea (virtus), pe când fapta rea o ţine de păcat (pecatum).

Ei ştiu de botez (baptizo), cuminecare (comunico). Ei merg la biserică (basilica); aceasta are şi altar (altare, altaara).

Dintre sărbători stau la Români în cea mai mare cinste: Dumineca (Dies Dominica), apoi Crăciunul (Incarnatio — întruparea Domnului) şi Paştile (Pascha), va să zică tocmai cele mai vechi sărbători creştine.

Românul ştie şi de sfinţi, al căror cult e foarte înrădăcinat la noi. Sfinţilor, pe cari îi prăznuesc Românii, li-se zice, după terminologia latină, *sân'* sau *sânt* (din sanctus; nu sfânt din slavonul svetic): Sân-Petru, Sân-Giorgiu, Sân-Medru, Sân-Barbura, Sân-Toader, Sânt-Iuon.

Putem să fixăm acum două lucruri esenţiale: întâi, că la noţiunile religioase, arătate mai sus, se reduce întreagă teologia creştină din veacurile I—II după Hristos, va să zică din vremea când se făceà colonizarea Daciei cu elemente adunate «din întreg imperiul Roman»; şi, al doilea, că întreagă terminologia aceasta o avem în graiul vulgar românesc.

Iată începutul propriu zis al limbei liturgice româneşti.

Se iveşte acum întrebarea: Cum de au ajuns Românii tocmai la terminologia teologică latină?

E uşor de înţeles. Întâi de toate, aceste elemente de limbă liturgică românească nu sunt productul oarecărei jurisdicţii ecleziastice deatunci. Pe atunci, prin veacurile I—II dela Hristos, biserica aveà d'abià o organizaţie restrinsă, locală; chiar şi episcopul Romei de atunci erà un prea puţin însemnat ierarh, care se bucurà dacă puteà trăì în pace, între creştinii săi, în Cetatea Cezarilor.

Acele elemente de limbă liturgică nu pot fi nici rezultat al oarecărei ierarhii bisericeşti organizate. Pe atunci, va să zică cu mult înainte de ce creştinismul ar fi ajuns la libertatea unei religii publice şi de stat, nu erà un cler organizat în sensul posterior. Iar dacă Traian a adus, mai întâi, *ostaşi luptători* în Dacia, iar mai apoi *colonişti*, — în veacul al II-lea după Hristos, — se poate presupune cu drept cuvânt, că în Dacia au sosit şi creştini, cari, ca *indivizi*, au adus în sufletul lor credinţa lui Hristos. In Dacia deci nu a putut să vină şi o organizaţie creştinească şi o propagandă creştinească sistematică.

Inceputul creştinismului neamului românesc aşadar nu este legat de teritoriul Daciei-Traiane, ci mai vârtos de acelea locuri de pe întinderea marelui imperiu Roman, de prin cari fuseseră aduşi coloniştii traianizi: din Galia, cei mai puţini din Italia şi cei mai mulţi din Azia-mică.

In chipul acesta suntem nevoiţi a admite, că noţiunile teologice latine din limba vulgară a poporului nostru s'au infiltrat în graiul nostru: — nu prin rezoane de jurisdicţie ecleziastică, ci — excluziv prin propaganda acelor sfinţi predicatori, cari au cutrierat marele imperiu Roman, predicând credinţa lui Isus Hristos, protopărinţilor neamului nostru încă *înainte* de ce dânşii şi-ar fi pus piciorul în Dacia, ca şi ostaşi ori colonişti ai lui Traian.

Afirmaţiunea aceasta stă în perfect acord cu celea ce le-am spus cu altă ocazie, arătând, că *predica a premers* în opera de încreştinare a oricărui popor, şi că numai apoi poate fi vorbă de organizaţie şi de o anumită jurisdicţie ecleziastică din careva parte. Dela regula aceasta nu se puteà — și nu este motiv, de ce să se fi putut face — abatere, când erà vorba de încreştinarea strămoşilor noştri.

Creştinismul primar românesc a fost, așadar, *o vieţuire religioasă în forme latine, liberă de vr'o jurisdicţie ecleziastică.* Erau strămoşii noştri, cum am zice, nişte creştini de capul lor, cari îşi aveau nota creştinătăţii, nu atât în formele unei vieţi organizate bisericeşti, cât mai mult în sufletul și în limba lor.

...Şi poate, acest creştinism liber — al sufletului legat de Dumnezeu mai mult decât de forme ierarhice — să se fi cultivat la noi, în Dacia-Traiană, lungă vreme, mai ales sub durata invaziunilor; — pe când dincolo de Dunăre, creştinismul strămoşilor s'a vărsat şi în forme externe, avându-şi o samă de scaune episcopești, iar o vreme scurtă, în veacul VI, chiar și Arhiepiscopie, în Justiniana-Prima, ceasta din urmă în atârnare, ce e drept, de scaunul episcopal al Romei ridicat pe atunci la mare splendoare ierarhică. Pe atunci însă, Apusul şi Răsăritul creştin erau *una;* la Roma se credeà ca la Constantinopol și viceversa. Deci atârnarea de Roma nu puteà genà din punctul de vedere al credinţei.

Raporturile aceste în adevăr în spiritul lui Hristos fură tulburate, deoparte, de invaziunile barbarilor cari începeau a se strecorà, din Dacia-Traiană, și peste Dunăre, pânăce devastară şi formele latine ale Creştinismului românesc din vremea unităţii sfintei biserici alui Hristos; — iar de altă parte le tulburară şi certele de jurisdicţie — s'ar puteà zice şi de trufie — provenite şi purtate lungă vreme între Constantinopol şi Roma, pentru râvna certei din urmă, care pretindeà în numele lui Hristos să-şi extindă puterea asupra întregei biserici creştine.

Într'acestea, bulgarii trec Dunărea şi se încreştinează; primesc limba slavilor încreştinaţi şi astfel — dupăce și-au întins influinţa religioasă-culturală și asupra locurilor de așezare ale Românilor de peste Dunăre — îşi organizează o biserică bulgară cu limbă slavă, care a cutropit total vechia organizaţie a bisericii

românești. Astfel frații noștri de peste Dunăre, striviți mai întâi politicește de cătră Bulgari, ajung lipsiți de formele unui complet cult bisericesc național și avizați la creștinismul liber al inimii, până să se decidă pentru primirea formelor slavone ale creștinismului dela bulgarii stăpâni politicește.

Pe când astfel Românii din dreapta Dunării au ajuns sub legăturile ierarhice ale Bulgarilor și mai apoi și ale Grecilor, noi cei de dincoaci de Dunăre am ajuns, deasemenea, în robia limbii slavone a Bulgarilor, între altele și pentrucă în evul mediu erau singurul popor ortodox, geograficește mai apropiat de noi și având o organizație bisericească mai bună, care în mijlocul tot mai puternicelor acțiuni de prozelitism roman reprezentat prin Unguri, ne puteà fi cel mai sigur sprijin al ortodoxiei, de care se legà tot mai aproape conștiința publică a poporului românesc.

În acest chip s'a lățit și la noi cultura slavonă, care, între altele a sugrumat, aproape de tot, dreptul graiului românesc la altar.

Slavonismul a ajuns în decursul vremii la atâta importanță sub raportul bisericesc, încât el a format, veacuri dearândul, legătura între toți creștinii ortodocși: Românii dela Dunăre și din Carpați, și Slavii bulgari și Sârbii din Peninzula Balcanică.[1]

În schimbul marelui și ireparabilului rău, ce ni-l-a făcut slavonismul sub raportul cultural, — ne-a recompensat el prin ocrotirea religioasă ce ne-a oferit-o, pe care nu ni-am știut-o face noi înșine, neavând — la început — o organizație politică românească. Slavonismul ne-a îngrădit, ca și un zid impenetrabil, de cătră popoarele apusene neortodoxe: Polonii, dar mai ales Ungurii, — cari, în lipsa noastră de organizație națională politică și religioasă, ne-ar fi cutropit și contopit, în mare parte, dacă am fi avut comunitate religioasă cu dânșii.

Străbunii noștri, — în strâmtoarea lor sufletească și mai ales religioasă în niște vremi vechi, în cari existența politică și și cea culturală se puneà d'abià în rândul al doilea când erà vorba de interesele religioase și de credință, — și-au făcut socoteala desigur așa, că mai încurând sufăr influința slavonă dar

---

[1] I. Bianu: Introducerea limbii rom. în bis. Românilor, pag. 17.

ortodoxă, decât cea a bisericii apusene, al căreia exponent agresiv erau pe atunci Ungurii, mai apoi şi Polonii...

Cum o fi — cum n'o fi, un lucru e sigur şi trebuie să-l remarcăm: Ghiaţa rece a slavonismului se sparge, încetinel, în măsura, în care se cultivă graiul românesc şi se întăreşte în Români tocmai conştiinţa — ortodoxiei!

Ghiaţa aceasta se topeşte deabinele deja dela începutul veacului XVII, când — dupăce premersese afirmarea mucenicească a conştiinţei de *ortodoxie* la *toţi Românii* — în orbitoarea lumină a vitejiei româneşti care uneşte sub *un* sceptru toate teritoriile locuite de Românii, din stânga Dunării, se făuresc *bazele conştiinţei naţionale româneşti*...

*

După aceste premise să ne întoarcem, acum, privirea mai deaproape asupra celor mai vechi monumente de limbă şi cultură românească, pe cari le avem rămase în scris.

Oricare pòpor, când s'a încreştinat, — aşa erà obiceiul din primele veacuri creştine, — primià sau se îngrijià să aibă în limba sa sf. Scriptură şi ritul sau slujbele bisericeşti, din cari în primul loc liturghia.

Chiar şi Goţii — un ram de popor germanic — cari au petrecut fugitiv pe pământul Daciei-Traiane, va să zică în apropierea încreştinatului imperiu Roman de răsărit, şi-au avut deja în veacul al IV-lea o traducere gotică a sfintei Scripturi, la care poporul german de azi se uită, din punct de vedere cultural, ca la lumina ochilor din cap.

Noi Românii, deşì mai vechi decât Goţii nu numai în Dacia ci şi în legăturile creştinismului, nu avem aşa de vechi urme de sf. Scriptură şi de rit bisericesc pe limba noastră, ci d'abià numai de foarte târziu.

Oare noi Românii, cari am avut sămânţa creştinismului cu noi încă din vremea de mai nainte de colonizarea Daciei, să nu fi avut nimic în scris, în graiul vulgar, din aceea hrană sufletească ce ne-a hărăzit-o creştinismul? Cu greu se poate afirmà aşa ceva în mod hotărît, în lipsa dovezilor, cari au rol deciziv în istorie. Presumpţiunea însă e *pe lângă* existenţa unui graiu vulgar român în practica liturgică la noi, dupăcum graiul poporal s'a afirmat în deplina sa strălucire şi la încreştinarea tuturor

celorlalte popoară, cari l-au primit pe Hristos în aceeaş vreme, ca strămoşii noştri.

În lipsa unor dovezi pozitive despre graiul românesc cultivat în scris înainte de anul 1000 dela Hristos, învăţaţii noştri ne ţin neamul a fi trăit în cea mai neagră neştiinţă, şi au statorit ipoteze — cari nu sunt încă adevăruri — că începuturile de limbă şi de cultură propriu zisă românească sunt străine de rostul bisericii Românilor şi de sufletul poporului nostru, şi că aceste sunt datorite propagandei ereticilor: *bogomili* şi *husiţi* din evul mediu, şi a celor *calvini.*

Din pragul nedumeririi mele, eu calc mai încurând spre ceice afirmă contrarul atâtor ipoteze. Iar în privinţa aceasta putem aveà sprijin indirect în elogioasa mărturie a lui *Bonfiniu* din veacul al XV-lea, care a scris despre Români, că s'au luptat mai mult pentru limbă, decât pentru vieaţă.

Bonfiniu erà unul din cei mai de samă învăţaţi istorici ai veacului al XV-lea, erà curtean al regelui Matei Corvinul şi se puteà informà exact despre Români dela regalul său stăpân de origine românească.

Dacă aşadar nu putem nesocotì mărturia lui Bonfiniu despre Români, trebuie să admitem în mod prea firesc, că spre a se puteà da neamului nostru în veacul al XV-lea un atât de strălucit certificat cultural-naţional, el, de fapt, trebuie să-l fi şi meritat acest certificat; şi dacă da, meritul poate fi numai acela, că Românii şi-au şi cultivat limba, pentrucă, de nu şi-ar fi cultivat-o, deoarece numai astfel are sens s'o fi preţuit mai presus chiar şi decât vieaţa.

Norocul ne-a fost, că d-l Iorga, neobositul scrutător al trecutului nostru şi al tuturor ungherelor românismului, a găsit în Ardeal nişte fragmente de limbă liturgică românească, *tocmai din veacul lui Matei Corvinul şi al lui Bonfiniu.*

Şi astfel avem cu ce să-l ţinem în cuvânt pe Bonfiniu.

Cele mai vechi moaşte, cunoscute — căci necunoscute mai pot fi şi altele, — ale culturii noastre scrise, pe cari le-a găsit d-l Iorga, sunt d'abià 2 frunze, rămase într'un apostol şi câteva fragmente mărunte din Molitvelnic.

Fragmentul de apostol — care, aşadar, face parte din sf. Scriptură — este o rămăşiţă din epistola apostolului Pavel cătră

Galateni, şi conţine şi apostolul dela Naşterea Domnului. Va să zică: acest fragment, ca cel mai vechiu monument de limbă scrisă românească, face parte tocmai din sf. Scriptură, care erà monumentul religios-cultural de căpetenie la încreştinarea fiecărui popor.

Fragmentul acesta este bilinco, adecă în două limbi: slavoneşte şi româneşte, în text paralel. Dar şi paralelismul acesta încă denotă o vechime venerabilă, deoarece nu e aranjat după sistemul de paralelism columnal, ci după cel interlineal (codex cum versione interlineari) obişnuit în biserica Răsăritului mai ales înainte de anul 1000 dela Hristos. După acest sistem erau întocmiţi şi străvechii codici liturgici greco-latini, greco-coptici, greco-etiopici etc.

Ortodoxia acestui text este verificată, întâi de toate, prin fiinţa textului slavon scris cu cirilice, şi nu cu grafica glagolitică uzitată la slavii supuşi Romei. Dar ortodoxia lui se verifică şi prin împărţirile lecţionare liturgice curat ortodoxe.

E ştiut adecă, cumcă de demult, cetirile liturgice se făceau în biserică din codici de sf. Scriptură, cari erau împărţiţi, prin anumite indicaţii sau semne, cari arătau: de unde şi până unde e a se cetì, din sf. Evanghelii şi din celelalte scrieri de ale apostolilor, la singuraticele servicii dumnezeeşti. Tot astfel se indicau — aşadar în cuprinsul însăşi sfintei Scripturi — şi lecţiunile sau cetirile din Psalmi şi din alte cărţi ale Vechiului Testament. Numai mai târziu, de-abià mai nainte cu câteva sute de ani, s'a adoptat — mai ales dela tipar încoaci — sistemul de cărţi liturgice propriu zise, în cari singuraticele texte de cetiri liturgice sunt aranjate în ordinea timpurilor de serviciu bisericesc, cum sunt evanghelierul, apostolul, psaltirea de azi.

La fragmentele din sf. Scriptură, găsite de d-l Iorga, observăm tocmai indicaţiunile lecţionale, obişnuite în biserica orientală din cea mai adâncă vechime a sa, — indicaţiunile însă sunt în limba slavonă, ceeace încă denotă un criteriu sigur de ortodoxie.

Mai este de remarcat tot în acest sens încă o împrejurare esenţială la aceste fragmente: textul slavon premerge textului românesc. O altă împrejurare remarcabilă e, că textul slavon e scris numai cu negru, pe când cel românesc cu roşu. Va să zică: textul românesc este reliefat faţă de cel slavonesc, pentrucă —

aşa cred — acela erà cel esenţial pentru importanţa liturgică, având adecă a se cetì prin biserici textul românesc; pe când textul slavon puteà servì mai ales numai ca o mărturie, sau mai bine zis, ca o — garanţie a ortodoxiei practicei liturgice româneşti.

Iată dar o dovadă pozitivă despre aceea, că slavonismul, cel mult condamnat, a suportat graiul românesc încă — cel puţin! — în veacul al XV-lea, aproape cu trei sute de ani mai înainte de ce limba românească şi-ar fi reluat în stăpânire întreg dreptul său liturgic şi că, încât priveşte cetirile liturgice — putem zice şi interesul de predică — slavonismul şi-a asigurat în biserica românească numai rolul de mărturie a ortodoxiei, întocmai ca textul grecesc de odinioară în lecţionarele biblice latine, coptice, etiopice...

Celelalte fragmente, din acelaş veac al XV-lea, găsite de d-l Iorga în Ardeal, sunt nişte rămăşiţe, nu din Evanghelie învăţătoare, cum susţine D-Sa, ci din Molitvelnicul ortodox şi din un alt izvor, pe care nu l-am putut recunoaşte încă. Dacă e să admitem *şi* părerea d-lui Iorga, ceeace poate să fie tocmai aşa, atunci situaţia e și mai favorabilă: am aveà în acest caz dovada despre existenţa şi a unei «Evanghelii învăţătoare» (cum s'ar zice în stilul veacului XVI—XVII) pe lângă urmele de codice liturgic şi de Molitvelnic.

Remarcăm acì, că o samă din amintitele fragmente se găsesc şi în codicele din Ardeal dela Măhaciu (numit: *Codicele Sturdzan*) atribuindu-i-se a fi din veacul al XVI-lea sau chiar, în parte, și de-o vechime mai adâncă. E vorba adecă de pieza «Să neştire buru creştiru» = De este cineva bun creştin, aflătoare şi în Molitvelnicul dela 1706 din Buzău, precum şi în altele ulterioare, sub titlul de «Cuvântul de învăţătură al sf. Ioan Gură-de-aur», care până şi azi se ceteşte prin bisericile româneşti, mai ales dela sate — d. ex. în Bihor — în ziua sfintelor Paşti.

Aşadar, pe lângă cetiri de apostol, mai avem între fragmentele din veacul al XV-lea găsite de d-l Iorga, și unele părţi în text românesc din Molitvelnicul ortodox. Textele aceste încă nu sunt curat româneşti, ci au textul paralel: slavo-românesc, după acelaş sistem de paralelism lineal, de care spuneam mai sus. Va să zică şi aceste texte erau oarecândva în întrebuinţare liturgică oficială în biserica ortodoxă a Românilor.

De o importanţă capitală sunt pentru practica liturgică românească pe lângă Codicele Sturdzan încă și Codicele Voronețean și Psaltirea scheiană.

Codicele Sturdzan cuprinde în sine şi nişte pieze liturgice adecă din cuprinsul serviciului liturgic oriental, dar are şi pieze de altă natură, pentru care — nerecunoscându-o B. P. Hasdeu — le-a atribuit provenienţă bogomilică.

Piezele liturgice din Codicele Sturdzan sunt următoarele:

1. «Să neştire buru crestiru», pieză de origine identică — în idee, dar nu şi în limbă, având particularitatea limbistică a rotacismului — cu textul găsit de d-l Iorga, aparţinător veacului al XV-lea. Hasdeu zice despre această pieză dela Măhaciu, că traducerea ei datează numai de pe la anul 1600.

2. Nişte cântări din ceeace azi numim *Octoih Triod*, cari se pun înainte de Canon, la Utrenie: *a)* «Ușa de pocăinţă»; apoi *b)* cântarea următoare, ce e a se cântà cu «Şi-acum»; acestora le urmează, pe glas 6, *c)* «Miluiaște-ne, Doamne, după mare milosté ta...» iar pe glas 2 *d)* «Dereptu apostoli rugâm multu milostivul Domnul...»; după aceea 2 cântări pe glas 6: *e)* «Miluiaşte noi, Doamne, dopâ mare mila ta...» și *f)* «Isus învise deîn mormânt...»

Remarcăm acì încă o notă externă esenţială: indicaţia — dealtfel corectă şi ortodoxă — a glasului, pe care sunt a se cântà aceste pieze, — dovadă, că aceste pieze au fost pentru întrebuinţare liturgică; deci nu s'ar puteà zice despre ele, că ar fi numai rezultatul unor îndeletniciri mărunte de traducere particulară a cutărui preot ori diac românesc. Socotim deci, că nu riscăm o exagerare afirmând, că aceste sunt numai resturi din cărţile liturgice numite Octoih și Triod.

In acelaș Codice dela Măhaciu se mai găsesc —

3. şi nişte texte, iarăş din Molitvelnicul ortodox, cari fac parte din serviciul înmormântării și cari prin caracterul lor elegic și sever-religios, l-au ispitit pe Hasdeu să le ţină de texte bogomilice. — Ajunși acì, putem face o constatare de folos: pe la anul 1600 avem, aşadar, urme din *două* molitvelnice româneşti: unul mai vechiu, scris în graiul mai obștesc al Românilor (fragmentele d-lui Iorga) și altul (fragmentele măhăcene) în graiul par-

ticular rotacist, care caracterizează şi azi limba unei părţi de Români din Ardeal.

Codicele Voroneţean şi *Codicele Scheian* sunt sub raportul limbii liturgice româneşti două monumente de o extremă importanţă. Codicele Voroneţean, este — cum am zice în terminologia de astăzi — un apostolieriu, iar Codicele Scheian, e o psaltire.

D-l Dr. I. Sbiera, profesor universitar în Cernăuţi, studiând Codicele Voroneţean, găsit în Moldova, îl atribue — ca traducere — influinţei *bogomililor* sau paulicienilor, cum le zice D-Sa. Iar codicele Scheian, după d-l Iorga şi alţii, dimpreună cu alte manuscripte de traduceri biblice, cărora li-se atribue originea din veacul al XV-lea, se ţine a fi rezultat al influinţei *husiţilor*.

Afirmaţiunile acestea, despre ambele manuscripte, cad de sine în faţa alor nişte mici indicaţii, pe cari luminaţii cercetători ai trecutului nostru nu le-au învrednicit de cuvenita atenţie pe care, nefiind teologi, nu li-o puteau da întreagă.

Am examinat aceste texte, şi, după înfăţişarea lor externă, nu numai nu prezintă nimic suspect, ce ar puteà mânà apa dela moara neamului nostru pe sghiabul bogomililor şi husiţilor. Din contră pot fi reclamate pentru ortodoxie, iar pârghia acestei reclamări este tocmai vechiul sistem lecţional liturgic din Răsărit, de care am amintit dejà mai sus.

Aceşti doi codici au adecă împărţirea lecţionară sau de cetiri liturgice în consonanţă cu tipicul bisericii orientale, respective cu cetirile ce se fac, din Vechiul şi Noul Testament, în biserica orientală la deosebitele zile de Dumineci şi de Sărbători.

Momentul acesta, lecţional, este atât de evident şi de deciziv, încât numai cel preocupat va puteà să tragă la îndoială scopul liturgic ortodox şi românesc, care a fost — şi a putut fi, numai singur, — urmărit la aranjarea în româneşte a acelor doi codici amintiţi. Bogomilii şi husiţii, cari aveau alte concepţii dogmatice despre cultul religios public şi privat, nu puteau aveà interesul de a perpetuà tocmai indicaţiile liturgice oficiale ale bisericii ortodoxe de Răsărit, cu cari n'aveau nimic comun. Pe lângă aceasta cultul lor erà extrem de redus şi pus cu totul pe alte baze decât cultul, bogat până la extrem, al bisericii orientale.

S'ar mai puteà amintì şi despre un alt fragment românesc,

din Testamentul vechiu, care a fost găsit în Bălgradul Sârbiei, şi care deasemenea ar puteà fi socotit a face parte din vr'un codice liturgic românesc. Mai facem o constatare: Pe când fragmentele cele mai vechi de serviciu bisericesc la Români — găsite de d-l Iorga — au nota caracteristică de taxe paralele, pe atunci, fragmentele de mai târziu s'au desbărat de balastul textului slavon; dovadă, că ortodoxia stăteà între Românii pe picioare acum mai sigure, încât ortodoxia în forme româneşti nu mai erà avizată la buna mărturie a textului slavon.

Revenim iarăş la Codicele dela Măhaciu. In acesta se află şi nişte fragmente de exorcisme sau de scoaterea dracilor, cari exorcisme, în ideea lor, fac parte esenţială a molitvelnicului ortodox bogat în exorcisme.

Ceealaltă samă de pieze din Codicele dela Măhaciu se constitue din scrieri poporale, cari în partea covârşitoare sunt din domeniul literaturii apocrife creştine — mai vechi ori posterioare — care a aflat întrare şi primire călduroasă la toate popoarăle creştine, alăturea de serviciul divin, ca o manifestare neoficială a culturii religioase bisericeşti de pe vremuri.

De felul acesta găsim în Codicele Sturdzan următoarele pieze:

1. *Povestea* (Legenda) *Duminecii sau Epistolia* ce a căzut din ceriu, care e cunoscută şi gustată aproape în întreagă lumea creştină în Europa: la Români, Slavi, Maghiari şi chiar şi în Azia: la Sirieni şi Armeni, etc. şi în Africa: la Etiopi, — de sine înţeles, că în unele variante deosebitoare în prelucrare, nu însă şi ideea fundamentală;

2. *Legenda sfintei Vineri;*

3. *Legenda lui Avraam;*

4. *Călătoria Maicii Domnului la Iad;* şi

5. *Apocalipsul sf. apostol Pavel.*

Literatura aceasta, «neoficială» să-i zicem, a bisericii, — care nu a putut fi redusă numai la aceste pieze, din care au fost aduse la cunoştinţa cărturarilor români mai multe pieze d'abià în veacul al XIX-lea, este, pelângă literatura liturgică, o a doua potecuţă, pe care a străbătut gândul românesc spre întrupare grafică, deci iarăş sub aripa ocrotitoare a bisericii.

Şi mi-se pare a fi găsit şi o a treia potecuţă a gândului românesc, — potecuţa propriu zisă culturală — în acelea încercări de predici, pe cari le găsim în Codicele Sturdzan, și cari, ca silinţi culturale, se pare că şi-au avut refrenul în alte încercări similare, de predici scrise mai târziu, prin veacul al XVIII-lea uneori numai pe frunzele goale de pe la începutul ori sfârşitul cărţilor bisericeşti...

...Vreau să zic, că *nu întreg* adevărul se cuprinde în afirmaţiunile învăţaţilor noştri, cari susţin, că îndemnurile spre cultivarea graiului şi mai ales a scrisului românesc ar trebuì reduse la ereticii bogomili, husiţi şi calvini.

Prin influinţa culturală a amintiţilor eretici, dacă aceea a pătruns mai adânc și printre Români, n'au putut deci *să se facă începuturi,* ci numai — poate! — să se adaugă la începuturile noastre culturale, pentrucă începutul oricărei culturi naţionale nu poate fi străin de *îndemnul sufletului respectivului popor*, și cu atât mai puţin poate el fi atribuit excluziv împrejurărilor externe ale acelui popor.

Sprijinindu-ne chiar şi numai pe fragmentele de cea mai veche limbă românească, la cari ne provocarăm, este mai firesc să ajungem la concluzia, că Românii şi-au putut aveà, foarte uşor şi foarte din vechi vremi, cărţile bisericeşti în limba lor, din data ce avem fragmente în acest sens încă de mai nainte de anul 1600.

...Mai e de remarcat şi aceea împrejurare, că încă de mai înainte de urnirea tiparului în adevăr românesc, printre Români bâjbăiau o sumedenie de alte manuscrise româneşti. Aceste însă n'au încăput în tipar, ori pentru motive de jaluzie la adresa purităţii ortodoxiei ori pentru consideraţii de gust protestantic al luteranilor şi al principilor calvini ardeleni ocrotitori ai tiparului ardelean, ori pentru ambele motive deodată. Deaceea, manuscrisele acestea au trebuit să-și trăiască traiul și pe mai departe, în forma lor scrisă, prin condeiele vechilor preoţi şi ale diecilor româneşti cântăreţi de strane, până ce setea de ştiinţă a cărturarilor noştri să le învrednicească şi pe aceste manuscrise, de cuvenita atenţiune literară, deabià în veacul al XIX-lea.

Manuscrisele acestea, regăsite pe la biserici ori pe la urmași de-ai vechilor dieci, de fapt, conţin — spre verificarea noastră —

pieze de cuprins şi tendinţă pur religioasă-morală, cari ne reamintesc — măcar prin ideile lor fundamentale — de lecturile de pieze necanonice, dela începutul creştinismului, cari până chiar târziu se mai ceteau prin biserici.

Dar aceste manuscrise vechi mai conţin şi alte pieze, întruchipate pe urma influinţelor culturale din afară, în parte şi din spiritul poporului, care s'a sintetizat în aşa numita literatură poporană românească în accepţiunea mai largă de azi.

În chipul acesta ajungem, cu privire la Români: *a*) la ideea *unei* vechi literaturi religioase, care are mai multe puncte de întâlnire cu vechia literatură apocrifă creştină, care, fireşte, a putut să sufere şi oarecari prefaceri până să ajungă la noi; — şi *b*) la ideea o *altei* vechi literaturi, de conţinut mai mult profan decât religios, care de multeori s'a mlădiat şi după gustul şi concepţia firească a poporului.

Originea, mai deaproape, a primelor noastre monumente literare de fel apocrif ce ne-au rămas, nu poate fi desluşită. Poate, se va face aceasta în viitor, de alţii mai competenţi, prin studiarea comparativă a monumentelor acestora.

Şi până atunci însă putem face o indicaţie de folos cu privire la felul, cum aceste pieze literare au fost considerate d. ex. în veacul XVI, la urnirea tiparelor româneşti.

Dejà în acest veac începù şi la noi la Români a se trage un hotar strict între productele literare de ortodoxie nesigură sau chiar contestată şi între productele liturgice de o ortodoxie sigură. E rău, adecă admise în tipar la noi numai cărţi de ortodoxie sigură; şi ar fi o prea mare îndrăzneală să aştepţi să fi văzut lumina tiparului şi măcar una din piezele literare din cele apocrife şi poporane, câte vom fi avut pe atunci.

Aceasta distincţiune din motive dogmatice se făceà la noi de sigur în jumătatea a doua a veacului al XVI-lea, în epoca lui Coresi. Să privim chestiunea ceva mai de aproape.

Ştim [1] dintr'un sbornic rusesc din acelaş veac, că biserica oficială rusească *făcuse dejà* pe aceea vreme, acelaş lucru ce-l afirm despre biserica românească din Ardeal.

---

[1] B. P. Hasdeu. Cuvinte din bătrâni. II.

Biserica rusească alcătuise o serie întreagă de atari scrieri cunoscute dealtfel în masse largi, aşa zise oprite. Aceste erau, unele din rândul scrierilor pentru popor, cari vor să ţină firul de desvoltare al vechilor scrieri apocrife creştine, iar celelalte scrieri erau de celea, cari se apropie de concepţia vulgară-profană a poporului.

In seria de cărţi — cum am zice în stil pur bisericesc — puse la «index» sau sub opreliște oficială din partea bisericii rusești, sunt unele, cari sunt atribuite ereticului Bogomil, începătorul ereticei bogomilice, dar cari se află și în Codicele Sturdzan. De acì e a se înţelege motivul, pentru care B. P. Hasdeu pune codicele dela Măhaciu aşa de aproape de bogomili.

Dar la dreptul vorbind, chestiunea nu stă tocmai aşa. Cărţile acelea nu erau luate în biserica rusească pentru graiul vulgar sau poporal, în care erau scrise şi al căruia merit se atribue, cu multă predilecţie şi pe nedrept, tocmai ereticilor bogomili, și pentru alt motiv, religios. Cărţile acelea, prin cuprinsul lor puteau atinge într'un mod dăunos, formele, dejà statornicite, de credinţă și de oficialitate ale bisericii rusești, în care în evul mediu domnià un spirit religios de o severitate și curăţie extremă.

Să luăm, ca ilustrare, cazul cu Povestea Duminecii. Pieza aceasta însă nu e și nu poate fi bogomilică. Ea e cunoscută dejà din veacul al V-lea, când o oprise un sinod din Roma. Deci e anterioară nu numai bogomilismului, ci și paulicianismului din care s'a născut bogomilismul. Dar nici în forma sa restrânsă din veacul al V-lea, nici în extensiunea sa mai mare din veacurile ulterioare — în redacţiunea sa bizantină, cum s'ar zice — pieza aceasta nu poate fi altceva, decât numai un product de literatură apocrifă creştină, care — cum mărturiseşte şi cuprinsul ei — nu prezintă nici o dovadă despre vr'o tendinţă evident eretică.

In redacţiunea, în care ni-e cunoscută Legenda Duminecii din Codicele Sturdzan, încă nu ne prezintă ea vr'o notă suspectă sub raportul bogomilic. Din contră, dânsa cvadrează tocmai cu concepţia poporală a creştinismului, în deosebire de nota creştinismului ca sistem de ştiinţă.

Ba putem produce şi un argument antibogomilic, scos din însaşi redacţiunea bizantină a acestei pieze. In textul acestei pieze,

publicat de A. Vassiliev[1] și care datează din anul 1497, între cei condamnați ca necredincioși se înșiră și bogomilii dimpreună cu paterenii[2] când se zice: «...Vai bogomililor... și paterenilor...» Dovadă aceasta despre proveniența acestei Legende, nu din cercurile eretice, condamnate de biserică, ci tocmai din cercuri bisericești necontroversate din punctul de vedere al ortodoxiei...

Studiarea mai amănunțită a «Legendei Duminecii» românești și a altor pieze religioase din cuprinsul Codicelui Măhăcean ne-ar duce, de sigur, la o convingere și mai întemeiată despre desvoltarea și rostul cultural al apocrifelor creștine la Români și despre acest rol cultural românesc al bisericii noastre...

Drept concluzie putem afirmà, că în trecutul bisericii Românilor putem înregistrà foarte vechi și foarte venerabile semne de cultivare, *oficială chiar*, a scrisului românesc — prin cărțile liturgice; — că, pe lângă aceste producte culturale mai avem de a înregistrà și ramul de literatură apocrifă-creștină — manifestație culturală *neoficială* a bisericilor — care puteà să ajungă, cum a și ajuns, cultivată la noi și fără de amestecul, ori conlucrarea, ereticilor bogomili și husiți, cari, ajungând în contact cu noi, puteau numai să încurajeze dar nicidecum să inițieze și să determine curentul de cultivarea limbei românești.

In scurt:

Vechile licăriri de cultură românească legate de biserica ortodoxă a Românilor, *au izvorît din principiul național al bisericii ortodoxe orientale* și prin urmare *acest principiu este nu numai criteriul de vieață al bisericii la noi, ci și garanție a vieții neamului nostru prin aceasta biserică.*

Prot. ***Dr. Gh. Ciuhandu.***

---

[1] Anecdota greco-byzantină. Moscva. 1893 pag. 23—28.

[2] Prof. Dr. Maximilian Bittner: Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen u. Rezensionen (Denkschriften der. Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos.-hist. Klasse. Bd. LI) pag. 14.

DILUVIUL DUPĂ REFERATUL BIBLIC.

— După Dr. A. Fibiger. —

«*Şi murì tot corpul ce se mişcà pe pământ*».
(Facere 7, 21).

Urmările triste ale păcatului primordial s'au revărsat şi asupra descendenţilor protopărinţilor. Inclinarea omului spre rău şi poftele sensuale i-au întunecat mintea şi judecata trează. Oamenii chiar în prima familie se despărţesc în două: în fiii lui Dumnezeu şi fiii omului, cum îi numeşte sf. Scriptură. Primii preamăresc pe Dumnezeu cu inima curată şi împlinesc voia lui; ceialalţi însă uită de Dumnezeu şi-şi caută fericirea în satisfacerea poftelor sensuale şi în bucuriile materiale. Anii trec, veacurile se strecoară şi păcatul se măreşte în urma căsătoriei dintre fiii lui Dumnezeu şi fetele omului.

Neamul îndărătnic al «urieşilor» înăbuşesc adevărul şi pornirile cele mai înalte ale sufletului. Poruncile lui Iehova abià 1—2 familii le mai păzesc. Deaceea Dumnezeu s'a căit zicând: «nu va mai rămâneà duhul meu totdeauna la oameni, pentru păcatele lor, căci ei carne (trup) sunt, zilele lor vor mai fi o sutădouăzeci de ani». (Genesis 6, 3).

Şi precum un tată iubitor, când vede decadenţa fiilor săi e cuprins de o jale şi durere, aşa, continuă Scriptura: «Văzând Iehova, că răutatea oamenilor este mare pe pământ şi că toate închipuirile cugetelor inimei lor sunt numai rele în toate zilele, s'a căit Iehova, că a făcut pe om pe pământ şi s'a întristat în inima sa. Şi zise Iehova: Stârpì-voiu pe oameni, pe cari i-am creat, de pe faţa pământului, dela om până la dobitoc, dela târâtor până la pasările ceriului, căci mă căesc, că le-am făcut». (Genesis, 5—6—7).

Cu aceste cuvinte începe tratatul biblic istorisirea potopului, descoperindu-ne scopul lui moral — *pedepsirea omenirii decăzute.*

Omul e creatura lui Dumnezeu şi e dator să-şi împlinească chemarea sa designată de creatorul său, respective e dator a cinstì pe Domnul său, preamărindu-l şi împlinindu-i poruncile, ceeace fericeşte pe om. Dacă se abate dela aceasta, îşi pierde şi dreptul de existenţă şi e vrednic de pedeapsă.

Aceasta stă atât faţă de omul singuratic, cât şi faţă de omenirea întreagă, care şi-a pierdut dinaintea ochilor scopul său ultim. In urmare a fost întemeiată şi îndreptăţită înfiorătoarea pedeapsă hotărîtă de Atotdreptul Dumnezeu. Dar putem pune întrebarea, că pentruce pedepseşte Dumnezeu şi animale nevinovate? La aceasta ne răspund sfinţii Părinţi, zicând, că omul se pedepseşte şi atunci când se lipseşte de dobitoacele create spre folosul său.

Iehova enunţă stârpirea neamului omenesc, dar totodată îi dă omului şi timp de pocăinţă 120 ani. Familia lui Noe însă e hotărîtă să fie mântuită, pentru care scop îi demandă să-şi edifice o barcă.

Aşadară «Noe află har în ochii lui Iehova». Noe erà om drept şi perfect între contimporanii săi şi după Dumnezeu umblà Noe. Şi când văzù Iehova, că pământul e corupt, fiindcă tot corpul îşi corupse calea sa pe pământ, zise Dumnezeu lui Noe: «Sfârşitul a orice corp a ajuns înaintea mea, că s'a umplut pământul de violenţa lor; şi iată eu îi voiu pierde pe ei cu pământul împreună. Fă-ţi o barcă din lemn de gofer; cu cămăruţe vei face arca şi o vei lipì pe dinlăuntru şi pe dinafară cu smoală. Şi o vei face aşa: lungimea arcei de 300 coţi, şi lărgimea ei de 50 de coţi, şi înălţimea de 30 coţi. Ferestri luminoase vei face arcei şi partea cea mai deasupra o vei sfârşì de un cot (lărgime); şi uşa arcei o vei pune în lature; şi fă 3 rânduri de cămări, unul jos, altul de mijloc şi al treilea sus, căci iată eu voiu aduce potop de apă pe pământ, ca să piară tot corpul de sub ceriu, în care este suflare de vieaţă, şi tot ce este pe pământ va murì. Dar cu tine voiu întărì legământul meu şi tu vei intrà în arcă; tu şi fiii tăi şi femeia ta şi femeile fiilor tăi cu tine. Şi din toate animalele de tot felul vei aduce câte două din fiecare în arcă, ca să le păstrezi în vieaţă împreună cu tine: câte un bărbătuş şi câte o femeiuşcă să fie. Din pasări după felul lor, şi din vite după felul lor, şi din toate târîtoarele de pe pământ după felul lor, câte două din fiecare vor intrà cu tine, ca să le păstrezi în vieaţă. Şi tu ia-ţi cu tine din toate bucatele, cari se mâncă, şi strângeţi-le şi vor fi ţie şi acestora spre mâncare.

Şi Noe făcù toate, dupăcum Dumnezeu îi poruncì lui, aşa le făcù». (Genesis VI, 8—22).

Cât de minunată-i bunătatea dumnezeească! Provedinţa divină se extinde şi asupra celor mai mici lucruri. Insuş Dumnezeu învaţă pe Noe cum să-şi edifice barca, cum s'o împărţească, cum să şi-o asigure în contra valurilor cutropitoare ale apelor ce vor să vină.

După aceste date barca n'a fost o corabie acomodată spre cârmuire, căci îi lipsiau pânzele şi vâslele diriguitoare, ci o casă patruunghiulară, care să plutească asupra apelor. A fost făcută din lemn de gofer (neted), probabil cipru, care e lemn frumos, drept, înalt, uşor, lung şi care greu putrezeşte, deci foarte potrivit cu scopurile bărcii. Apoi a fost cu trei caturi şi cu mai multe chiliuţe, deasupra a fost provăzută cu ferestri, pentru aerizare şi luminare.

Mărimea ei se vede din dimensiunile amintite în tratat, cari calculate în măsurile noastre ar da mărimea de 65,000 m^3, calculând un cot de 0·525 m. [1] Acest colos de edificiu a fost destinat deci să mântue neamul omenesc şi animalele de catastrofa potopului.

Oare cari au fost animalele, cari trebuiau să fie scăpate de potop? După sf. Scriptură, din fiecare fel de animale trebuià Noe să iee în corabie câte o păreche respective din cele curate 7 părechi, iar din cele necurate 2 părechi (Genesis 7, 2).

Animalele curate le-a folosit de nutremânt şi jertfă, pentru aceea a trebuit să iee mai multe. Moise împărţeşte animalele în 5 clase, nu însă în mod strict zoologic, ci considerând referinţele externe de vieaţă.

Se naşte întrebarea: câte animale au încăput în barcă? Aceasta e necesar să ştim nu numai ca să arătăm că a fost încăpere suficientă pentru animale, ci şi din punct de vedere ştiinţific, căci se cere o explicare, cum au putut fi reprezentate în barcă toate felurile de animale.

Răspunsul la această întrebare e pendent de o altă întrebare, adecă că oare universal a fost potopul din punct de vedere geografic, sau doar numai pe o parte a pământului s'a extins? In

[1] Părerile cu referire la mărimea unui cot difer. După unii e de 0·525 m. lung iar după alţii de 0·450 m. Mai verosimilă e părerea primă, căci lungimea coţilor din monumentele istorice egiptene şi babilonene încă e de 0·525 m.

cazul prim, Noe trebuià să iee din toate soiurile de animale ale întregului pământ părechile hotărîte; în cazul al doilea însă numai animale de pe partea de pământ ajunsă de potop. Dacă cetim cartea facerii nu aflăm în ea date hotărîte și specificate cu referire la extinderea geografică a potopului și la pustiirea regnului animal. Moise folosește numai expresiuni generale, cari, deșì sunt mai presus de orice îndoială și corespund adevărului, totuș sunt nehotărîte și chiar pentru aceasta trebuie să se afle adevăratul lor înțeles. Să vedem.

Dupăce Moise nu amintește între animalele ce erau să fie luate în corabie și animalele de apă, cu tot dreptul putem conchide, că nici n'au fost luate, căci puteau trăì și în apă, trecând peste această criză. De această părere e și fericitul Augustin în opul său «Civitas Dei» cartea XV, c. 27.

Părerile cu referire la animalele viețuitoare pe uscat difer. Exegeții mai vechi și unii din cei contimporani, pornind din expresiunile generale ale referatului biblic, consideră potopul de universal și din punct de vedere teritorial; în urmare, în barcă au fost reprezentate toate familiile de animale de uscat. După Keil a fost loc în barcă pentru 7000 de soiuri de animale, după Schuster pentru 13,000. Aceste păreri întimpină însă multe greutăți în explicarea mai determinată a faptului, în urma rezultatelor științelor naturale. Și anume:

a) Științele naturale, necalculând animalele dispărute, numără 214,800 specii de viețuitoare. Din aceste subtrăgând acele ce pot viețuì și cari viețuesc în apă, rămân 180,000 de specii. Dacă diluviul a fost universal, atunci în barca lui Noe trebuià să încapă 365,000 de viețuitoare. Exegeții ce explică referatul despre diluviul litoral, zic, că înainte de potop au fost mai puține specii de animale decât în ziua de azi; e posibil că numai mai târziu s'au înmulțit speciile animalelor, respective după teoria selecțiunii reprezentată de Darwin, numai mai târziu s'au ivit. Aceasta însă nu e sigur, căci se poate să fi fost mai puține, dar se poate să fi fost mai multe specii de animale. Concluziuni din probabilități și posibilități nu poartă timbrul realității sigure. «A passe ad este non valet conclusio» zice latinul.

În privința aceasta nu avem date sigure nici în Biblie și nici în știință. Biblia nu ne spune că după plinirea celor 6 zile ale

creaţiunii Dumnezeu ar mai fi creat alte specii noi de vieţuitoare. E adevărat că nici contrarul nu ni-l spune Scriptura, însă până atunci până când ştiinţa nu ne arată că în epoca a IV. geologică au fost mai puţine specii de animale, ceeace până acum nu s'a întâmplat, nu e dator nime să creadă filozofări rezultate din posibilităţi. Apoi Darwin nu-i în stare a dovedì cu fapte aceasta.

b) A doua greutate e următoarea: După rezultatele ştiinţii animalele aşa sunt resfirate peste rotogolul pământului; încât anumite animale trăiesc şi pot trăì numai în anumite ţinuturi. Invăţaţii au şi împărţit pământul în 31 de ţinuturi de animale (Thierreich). Animalele unui ţinut, în totalitate, a căror vieţuire e condiţionată respective influinţată de constituţia solului, lumină, apă, umiditate etc. formează o «faună». Ba sunt unele animale cari excluziv numai în anumite ţinuturi pot vieţuì (fauna locală). D. ex. jaguarul trăieşte numai în America sudică, gazella numai în Africa nordică.

Multe pasări, şerpi şi târîtoare le aflì numai prin insulele Iava, Borneo, Madagascar etc. Putem deci face întrebarea, că oare şi fauna acestor ţinuturi îndepărtate încă a fost reprezentată în barca lui Noe? Dacă da, atunci cum au putut trece peste mări în aşa depărtare până acolo şi îndărăpt, aşà încât prin Azia şi alte ţinuturi nici poveste nu a rămas de ele?

c) Dupăce animalele de apă n'au fost luate în barcă, cele din apele dulci pier în apa mării, se naşte întrebarea, că dacă diluviul a fost universal şi geograficeşte, cum de au rămas animalele vieţuitoare în ape dulci?

Aceste greutăţi nu se pot evità provocându-ne numai la intrevenirea supranaturală a Atotputernicului. Intrucâtva se pot delătură aceste greutăţi, dacă susţinem, dupăcum susţin cei mai mulţi exegeţi, că diluviul a fost universal *numai cu referire la omenire,* dar nu şi teritorialmente, şi cu referire la regnul animal. S'a revărsat numai asupra părţilor locuite de oameni, pustiind tot genul omenesc şi regnul animal, care erà în părţile acele pustiite, rămânând animalele altor ţinuturi nelocuite de om.

Aşadară Noe numai acele feluri de animale trebuià să le scape în corabie, cari s'au pustiit în ţinuturile ajunse de catastrofa potopului şi cu deosebire acele, cari erau în referinţe mediate ori inmediate cu omul.

Numai acum ni-se îmbie o altă întrebare: oare această explicare nu e în contrazicere cu Scriptura, care la prima privire se pare că vorbeşte de un fenomen universal, ce a pustiit întreg pământul şi întreg regnul animal? Răspundem, că nu-i nici o contrazicere, căci singuraticele expresiuni ale textului biblic din motive temeinice şi logice sunt de a se explicà aici în mod restrins.

Biserica până acum nu s'a declarat definitiv cu referire la referatul biblic, deşi ea e autenticul exeget al documentelor sfinte, în urmare trebuie să ne întoarcem la modul şi regulele de explicare al ermeneuticei.

După legile ermeneuticei pentru a aflà adevăratul înţeles al textului; trebuie să considerăm 3 împrejurări: 1. Scopul autorului; 2. Contextul şi 3. Inţelesul cuvintelor şi uzul vorbirei biblice. Aceste considerante ne explică adevărul, căruia autorul a voit a-i da expresiune prin scrisul său. Să aplicăm deci aceste regule la referatul lui Moise!

1. Care a fost scopul lui Moise? El a voit să prezinte catastrofa diluviului ca pedeapsă dumnezeească, prin care să pustiească de pe faţa pământului neamul omenesc degenerat moraliceşte. Aşadar acest scop s'a putut ajunge şi prin faptul, că potopul s'a revărsat numai asupra părţii de pământ locuită de oameni, pustiindu-l dimpreună cu animalele aflătoare acolo; a pustiì întreg rotogolul pământului n'a pretins scopul moral al acestui fenomen.

Atotînţeleptul Dumnezeu, în ajungerea scopurilor Sale morale, aplică numai mijloace necesare, corăspunzătoare, şi nu de prisos, căci erà de prisos a înnecà părţile Africei şi Americei sudice nelocuite de om. Animalele din ţinuturile locuite de om, Dumnezeu numai prin minune le-ar fi putut scăpà, aceasta însă n'a făcut-o, căci ca pedeapsă pentru om le-a nimicit şi pe acele, nu erà însă motiv a nimicì şi pe cele din ţinuturile nelocuite de om.

«Deus in necesariis non deest, in superfluis non abundat»; pornind din acest principiu cu tot dreptul putem deduce că expresiunile generale cu referire la revărsarea apei peste întreg pământul şi nimicirea animalelor de pe pământ, sunt a se considerà

în înțeles restrâns, adecă numai pământul locuit de om și animale din acele părți.

2. Insuș înțelesul și contextul referatului biblic militează în favorul acestei susțineri. In textul biblic de multeori obvin astfel de expresiuni generale, cari nu se pot luà în înțeles litoral, căci atunci, considerând înțelesul litoral al expresiunilor atât de generale, potopul ar fi nimicit toate ființele viețuitoare, peștii și toate animalele de apă. Așa, când Dumnezeu hotărește, că va trimite diluviul, Moise scrie: «Stârpì-voiu pe omul, care l-am creat, de pe fața pământului, dela om până la dobitoc, până la târîtor și până la pasările ceriului... Iată voiu aduce potop de apă pe pământ, ca să piară tot corpul de sub ceriu, în care este suflare de vieață; și tot ce este pe pământ va murì». Mai târziu scrie:

«Și murì tot corpul ce se mișcà pe pământ, al pasărilor, al vitelor și al fiarelor și al tuturor celor târîtoare, ce se mișcă pe pământ și tot omul». Dacă am considerà expresiunile citate în înțeles litoral, atunci pe pământ afară de cele scăpate în corabie, n'a rămas nici o ființă vie, deșì este știut, că multe animale de apă n'au fost luate în corabie și totuș au rezistat potopului. Deci, precum, despre un scriitor de științe nu se poate presupune, că în unul și acelaș tratat n'a folosit expresiuni prin cari să-și contrazică, tot așa putem explicà și acì principiul general al ermeneuticei, că acolo, unde din considerațiuni de logică cuvintele nu se pot luà în înțelesul literal, acele au fost folosite de autor în înțeles mai restrâns.

3. Că Moise în descrierea potopului expresiunile «toate animalele pământului», «tot corpul» nu le referește la întreg rotogolul pământului, ci a înțeles numai animalele întregului pământ ajuns de potop, o dovedește mai bine dialectul, modul de exprimare al Scripturei, dar mai ales al popoarelor orientale. In Biblie avem multe cazuri, unde atât Moise cât și ceialalți scriitori biblici la numeri și la cantități mari, la descrierea evenimentelor mari, pentru ca să fie mai expresivi au folosit expresiuni hiperbolice și generale, a căror înțeles trebuie să-l deducem din intențiunea autorului și din contextul tratatului. Așa d. ex. în referatul despre crearea lumii, cetim: «Iehova, dupăce formă din pământ toate animalele câmpului și toate pasările ceriului, adusu-le-a la Adam, ca să vază cum să le numească; și la toată

vieţuitoarea numele ce i-l-a dat Adam, acesta fu numele ei». (Genesis 2, 19—20).

După părerea tuturor exegeţilor aici sunt a se înţelege «animalele paradisului», căci e greu a presupune; că Dumnezeu a chemat înaintea strămoşului nostru toate fiinţele, peştii, târîtoarele, pasările, ca să le numească. Cu expresiunea «toate animalele» Moisă a intenţionat a arătà numai un număr foarte mare. — Când Moisă descrie foametea prezisă înaintea celor 7 ani buni, scrie: «Dupăce au trecut cei 7 ani buni,... începură a venì cei şapte ani de foamete, şi se făcù foamete în *întreg pământul* (în toate ţările). *Şi toate ţările* veneau la Egipet să cumpere grâu dela Iosif, căci foametea erà tare peste *întreg pământul*».

Însă ştim că numai în Egipet şi în ţările învecinate a fost foamete şi nu peste întreg pământul, şi numai popoarele ţărilor învecinate au mers după bucate şi nu de peste întreg pământul. Moise deci a folosit expresiunile hiperbolice.

Când sfântul scriitor descrie mărirea Împăratului Solomon, zice: «Aşa s'a mărit regele Solomon în avere şi în înţelepciune mai presus de *toţi regii pământului*. *Şi tot pământul* căutà faţa lui Solomon, ca să audă înţelepciunea lui,... şi pe tot anul *aduceà fiecare* darul său». Abià cred să fie vreun exeget, care expresiunea «tot pământul» şi «toţi regii pământului» să o iee în înţelesul literal, şi să afirme, că ar fi venit să asculte înţelepciunea lui Solomon, Indienii ori popoarele din Camciatca. Astfel de expresiuni generale, cari sunt a se luà în înţeles mai restrâns, obvin în multe locuri în sf. Scriptură.

Considerând principiile ermeneutice respective exegetice, nu ne constrânge nici intenţia scriitorului, dar nici scopul diluviului, precum nici înţelesul şi contextul referatului biblic, a susţineà, că diluviul a fost universal geograficeşte, şi cu referire la întreg regnul animal de pe pământ; ci din contră, din motive mai temeinice şi logice, cu tot dreptul putem susţineà, că sub anumite animale luate în corabia lui Noe ca să fie scăpate sunt a se înţelege animalele din părţile pământului ajunse de potop. De această părere sunt majoritatea exegeţilor apuseni, răsăriteni ca şi protestanţi.

Va observà probabil cineva că, dacă diluviul n'a fost universal, de ce lipsă a fost corabia, că D-zeu puteà trimite pe Noe şi animalele în ţinuturile scutite de potop. La această obiecţiune răspund în următoarele: D-zeu, n'a poruncit lui Noe să facă corabie numai pentru ca să scape el şi animalele luate în ea, de potop, ci din un motiv mai mult moral, că adecă omenirea păcătoasă prin edificarea corăbiei să fie admoniată pentru a se îndreptà. Şi fiindcă oamenii n'au ascultat de cuvânrul lui Noe, ameninţarea lui D-zeu s'a împlinit şi corabia ce măreţ pluteà deasupra apelor unduloase, a dovedit păcătoşilor cari o priveau în ultimele svârcoliri, că D-zeu e atotdrept, care pe cel păcătos îl pedepseşte, iar pe cel bun îl ia sub scutul său. Provedinţa divină în acţiunile sale urmăreşte scopuri morale prin mijloace pedagico-morale.

Scopul potopului nu străluceà aşa de mult şi nu săpà în sufletul omenirii descendente dela Noe o urmă aşa de adâncă, dacă pe Noe şi animalele nu le mântuià în mod natural înaintea ochilor omenirii păcătoase.

Deşi susţinem că diluviul a fost universal numai cu referire la om şi din punct de vedere geografic, totuş nu-l considerăm de o simplă vărsare de apă peste un ţinut anumit, căci după rezultatele geologice apele potopului au atins continentele: Europa, Asia şi America de nord şi aşa un mare număr de familii din regnul animal a fost avizat la scutul mântuitor al bărcii lui Noe. Şi cu toate că nu se poate constatà numărul lor, totuş e destul, dacă se poate arătà un loc în corabie suficient pentru încăperea atâtor animale, câte după ştiinţele naturale se află în amintitele continente atinse de potop.

Prof. Dr. Schuster a lucrat o schiţă detailată asupra edificării şi împărţirii bărcii lui Noe: 1. Pentru grinzi, şefi (stâlpi) să fie calculat $^1/_6$ deci 11,000 m^3. 2. Pentru 26,000 de animale (13,000 feluri) $^3/_4$ m^3 de bucată, ceeace e suficient deci $26{,}000 \times {}^3/_4 = 19{,}500$ m^3. 3. Calculând pentru... fiecărui animal $1^1/_4$ m^3, ceeace e peste măsură destul, ar face $26{,}000 \times {}^5/_4 = 32{,}500$ m^3. 4. Să calculăm pentru animalele curate 1000 m^3. 5. Pentru cele 8 persoane de locuinţă şi camere laterale a rămas 1116 m^3, cari corespund la 12 chilii fiecare de câte 93 m^3 adecă de 6 m. lungă, 5 m. de lată şi $3^1/_2$ de înaltă.

Total deci 65,000 m^3.

A fost și superfluu să iee în barcă atâtea animale, dar și cele mai exagerate pretensiuni ale învățaților de a fi trebuit să cuprindă 13,000 feluri de animale încă pot fi satisfăcute.

Trecem acum mai departe.

În curs de 100 de ani a lucrat Noe cu fii săi și probabil și cu lucrători la edificarea corăbiei. Lemnele din pădurile uriașe ale vremilor vechi au fost foarte potrivite pentru o așa clădire. Cu tăria credinței sale și cu încredere nestrămutată în D-zeu, căruntul patriarh în cursul unei sute de ani propovădui prin edificarea bărcii și prin admonieri dezastrul ce aveà să vină, oamenii însă nu i-au luat cuvântul în seamă, l-au batjocorit, nebătându-și capul cu viitorul, s'au ospătat și veselit, cum zice sf. Scriptură «au mâncat, beut, s'au căsătorit și divorțat până în aceea zi, când Noe a intrat în corabie și n'au băgat de seamă până când a venit potopul, care i-a dus pe toți». (Mateiu 24, 38).

Corabia s'a isprăvit, timpul pierzării oamenilor s'a plinit și D-zeu zise lui Noe: «Intră în corabie, tu și toată casa ta; că pe tine te văzui drept înaintea mea și generațiunea aceasta. Din toate animalele curate ia cu tine câte șapte, bărbătuș și femeiușcă, și din animalele cele necurate, câte două, bărbătuș și femeiușcă, și din pasările cerului câte șapte, bărbătuș și femeiușcă, ca să le păstrezi sămânța peste tot pământul. Că peste 7 zile voiu lăsà să ploaie asupra pământului 40 de zile și 40 de nopți și voiu stârpì de pe fața pământului toate ființele ce am făcut». Și Noe făcù toate după cum Iehova îi porunci. (Genesis 7, 1—9).

După relatările Sfintei Scripturi e sigur, că în barcă s'au retras opt persoane și anume: Noe și soția, trei fii ai lui Noe și soțiile lor. Aceasta o susține și sf. apostol Petru în prima sa epistolă cap 3, v. 20. «În zilele lui Noe, pe când se făceà barca, în care puține, adecă opt suflete s'au mântuit de potop».

În favorul părerii că mai multe persoane ar fi aflat scăpare în corabie, pe cari scriitorul biblic nu le-a amintit, anume servitorii lui Noe, și fetele lui, nu se poate milità. Afară de cele 8 persoane au intrat în corabie încă menționatele specii de animale. Cum s'a întâmplat însă aceasta? Ce și cine a putut adunà atâtea specii de animale în jurul lui Noe? Fără îndoială prin intervenție

omenească nu s'a putut efeptuì aceasta, ci numai prin mâna nevăzută a lui D-zeu, cum ne asigură referatul biblic prin cuvintele «tot câte două mergeau la Noe în corabie», deci nu Noe trebuià să prindă animalele, căci ele de sine veneau.

Provedinţa divină, care a ştiut să împlânte în animalele călătoare instinctul de a se depărtà cu apropierea iernii în ţinuturi mai călduroase, cu toată siguranţa a dat un bold instinctiv familiilor de animale menite spre mântuire, de a se refugià în colosul de corabie alui Noe.

Se nasc întrebările: Cum s'au putut aşezà animalele în corabie ca să nu se atace unele pe altele. Ce fel de nutremânt li-s'a dat? Cum s'a întâmplat nutrirea, grijirea şi curăţenia? La aceste întrebări pornite din o curiozitate necredincioasă, nu ne dă referatul biblic nici un răspuns. Din faptul că corabia a fost cu 3 caturi şi cu o mulţime de celule separate, putem deduce cu siguranţă că animalele răpitoare au fost separate de celelalte. Totodată şi aceea e verosimil, că animalele mai mari au fost aşezate în chiliuţele din partea inferioară a corăbiei, cele mai mici cu nutreţul necesar s'au aşezat în partea de mijloc şi cea mai deasupra şi aşa corabia în urma faptului, că cea mai mare greutate a fost la partea din jos erà asigurată, neputându-se răsturnà şi clătinà aşa uşor. Ce priveşte nutrirea şi grijirea animalelor să nu credem ori să pretindem că ar fi fost o raţională cultivare şi nutrire; nu, căci n'a fost lipsă numai chiar de simpla susţinere în vieaţă a animalelor şi cu drept cuvânt observă Augustin: «Ce nu-i cu putinţă la D-zeu, care astfel a alcătuit organismul celor mai multe animale că timp îndelungat (în cursul unei ierni întregi) poate subsistà fără nutremânt». Dupăce s'a aşezat Noe, familia sa şi animalele în corabie au trecut cele şepte zile — continuă tratatul — potopul s'a revărsat asupra pământului. În anul 600 al vieţei lui Noe, în luna a doua, în 17 zi a lunei, în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adâncului celui mare şi stavilele ceriului se deschiseră. Şi ploaia căzù pe pământ 40 zile şi 40 nopţi .... şi apa crescù de ridică arca, de se înălţă deasupra pământului. Şi apa se întărià şi crescù foarte pe pământ de înnotă corabia deasupra apei. Şi apa creştea pe pământ de se acoperiră toţi munţii cei înalţi de sub tot ceriul. Cu 15 coţi fù apa mai înaltă ca munţii, pe cari îi acoperiră. Şi

murì tot corpul ce se mişcà pe pământ, al pasărilor, al vitelor şi al fiarelor şi a tuturor celor tărîtoare, ce se mişcă pe pământ şi tot omul. Şi se stinse tot ce erà viu pe pământ; dela om până la dobitoc, dela târîtoare până la paserile ceriului şi rămase numai Noe şi cele ce erau cu el în corabie. Şi apa acoperì pământul 150 de zile. (Genesis 7, 10—24.)

Pedeapsa îngrozitoare aşadară a urmat, apele se desfundă din toate părţile şi inundă pământul, dar nu într'o clipă, ci pe încetul, gradat. Şi oare de ce aceasta? Pentrucă bunătatea divină s'a arătat chiar şi în săvârşirea cu drept a celei mai îngrozitoare pedepse. Deşì cu o incontestabilă dreptate a ridicat Iehova această pedeapsă, totuş în clipele din urmă ş'a întins mâna ajutătoare celor, cari sub povara pedepsei crunte se căiau de păcatele lor şi se îndreptau, mântuindu-i sufleteşte. Când întunerecul îngrozitor ş'a întins aripile peste pământ, când viforul gemeà sălbatic, şi orcanul urlà, râurile se umflă revărsându-se, iar (zăgazurile) mării se desfac şi un ocean s'a făcut deodată fără maluri; oamenii se refugiară cu o groază vie dinaintea apei crescânde spre dealurile, munţii şi piscurile cele mai înalte şi în desperarea ultimă s'au căit de păcatele lor şi au fost mântuiţi prin apă, ca cei din legea nouă prin apa botezului.

O pustiire grozavă, o privelişte înfiorătoare a pierzării e pretutindenea. Valurile elementului pierzător într'un mormânt au aşezat pe om şi animale.

Tăcere de mormânt stăpâneşte, tot ce-i viu s'a pustiit, par'că în nemărginitul pustiu răsună strigătul de desperare a celor din gura morţii grozave. Totul e mort. Numai barca lui Noe pluteşte deasupra lumei pierdute, mânată şi condusă printre valurile pustiitoare de mâna provedinţei divine, căci în inima acelui punct negru se cuprinde germenele vieţii omului şi regnului animal.

«Şi apa se întărià foarte pe pământ, de se acoperiră toţi munţii cei înalţi de sub tot ceriul. Cincisprezece coţi se înălţă apa mai pe sus, dupăce munţii se acoperiră». Şi cum sunt a se înţelege aceste cuvinte ale referatului? Aşa, că apa a trecut peste piscurile cele mai înalte ale Himalaiei şi Cordilierilor cu 15 coţi? Dacă este aşa a se înţelege, atunci oare este atâta apă pe pământ să ajungă până la această înălţime?

Răspundem, că da. După datele geografice $^2/_3$ din globul pământesc e acoperit cu apă şi $^1/_3$ parte e uscat. Suprafaţa apei are o extensiune de 146.000,000 mile geografice pătrate, iar a uscatului e de numai 51.000,000 mile geografice □. Piscul cel mai înalt al pământului ajunge înălţimea de 8583—8840 m., iar afunzimea apei face până la 5000 m.

Dacă am presupune, că o putere extraordinară într'un moment dat ar vărsà apele oceanului pe pământul uscat. L'ar acoperì până la o înălţime egală pretutindenea de 9—10,000 m., deci şi peste cele mai înalte piscuri ar trece apa cu 15 coţi. Aceasta se înţelege numai prin minune s'ar fi putut întâmplà. Deşì nu dubităm că Atotputernicul D-zeu ar fi putut face o astfel de minune, totuş minune numai acolo presupunem, unde cauzalitatea naturală este exchisă, altcum nu.

Această observare o putem face celorce se ţin de litera referatului biblic în explicare. Aşa au fost unii, cari presupuneau că D-zeu a descompus aerul prefăcând elementele constitutive în apă; alţii susţineau, că basenele interne de apă ale pământului au izbucnit pe suprafaţa globului sau că D-zeu a creat atunci apa şi după pedeapsa îngrozitoare a nimicit-o.

Astfel de presupuneri nu-s de lipsă, dar nici nu-i consult să le admitem, căci contextul referatului biblic despre deluviu ne asigură că acest eveniment istoric extraordinar nu s'a efeptuit prin minune, ci pe cale naturală. Nu prin minune s'a edificat corabia, ci în cursul unui secol (100 ani) a isprăvit-o Noe cu ai săi şi lucrători plătiţi; nu într'un moment este inundat uscatul, ci după o ploaie groaznică de 40 zile şi 40 nopţi; apoi nu într'o clipă dispar apele, ci gradat scad, retrăgându-se în alviile lor.

Acest fenomen, deşì extraordinar, totuş nu prin minune s'a împlinit, ci prin cauze naturale. Apoi munţii cei mai înalţi peste cari a trecut apa sunt a se înţelege cei din părţile pământului atinse de apele diluviului, adecă cele locuite de oameni, căci numai cu considerare la om îl privim potopul de universal.

În aşa înţeles diluviul satisface scopului urmărit de divinitate, dar e şi pe deplin dovedit ştiinţificeşte, că diluviul s'a întâmplat, cum scriitorul inspirat îl descrie în referatul său plin de adevăr istoric.

După Moise diluviul a provenit din două cauze, anume: din ploaie torenţială şi din esundarea mărilor, căror cauze le dă expresiune prin cuvintele: «Şi ploaia căzù pe pământ 40 de zile şi 40 de nopţi» şi «în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adâncului celui mare». Cuvântul evraic din textul original «thehom» înseamnă «mare» şi «izvoare subterane», ceeace apare din o mulţime de locuri paralele.

Cauzele revărsării mărilor şi a ploilor torenţiale nu le aminteşte scriitorul biblic; aşa se vede că Dumnezeu a lăsat ca aceste să le erueze ştiinţa omenească, ceeace s'a şi întâmplat. Veacuri dearândul s'au ocupat învăţaţii în mod ştiinţific cu existenţa diluviului. Deşi mulţi l-au negat, totuş rezultatele mai recente ale geologiei au adus lumină deplină asupra diluviului, care e considerat de un fenomen istoric, real, provenit din cauze naturale, amintite şi de sfântul scriitor inspirat Moise.

După rezultatele geologice în epoca cvaterneră, când există omul, înainte de aceasta cu 5—6000 de ani, pământul a fost arena unor revărsări extraordinare de ape, provenite în urma unor foarte abundante precipitaţiuni atmosferice, ploi, foarte mari îngheţuri şi pornirea mărei în valuri dinspre nord spre sud, chiar în direcţiunea unde locuià omul. De acì apoi se poate explicà prezenţa oaselor fosile şi a crustelor pe vârful celor mai înalţi munţi.

Să ne întoarcem însă la referatul biblic alui Moise, ca să vedem cum îşi încheie el lucrul?

«Şi apa acoperì pământul 150 de zile. Şi Iehova îşi aduse aminte de Noe şi de toate fiarele şi toate dobitoacele, cari erau cu dânsul în arcă. Şi Dumnezeu lăsă să sufle vânt pe pământ şi apa scăzù. Şi se încuiară izvoarele adâncului şi stavilele ceriului şi ploaia din ceriuri fu oprită... Şi scăzù apa după 150 de zile. Şi a 17-a zi din luna a 7-a arca se oprì pe muntele Ararat. Şi apa se împuţină tot mai tare până la a 10-a lună şi la prima (1-a) zi din luna a 10-a se văzură vârfurile munţilor. Şi după 40 zile Noe deschise fereastra arcei, care o făcuse, şi trimise un corb, care sburând nu se mai întoarse până ce scăzù apa de pe pământ. După aceea trimise un porumb, ca să vază, că scăzut-a apa de pe pământ. Şi porumbul, neaflând loc de odihnă tălpilor picioarelor sale, s'a întors la dânsul în arcă, căci apa erà

peste faţa a tot pământul. Şi el întinzându-şi mâna, l-a prins şi l-a luat în corabie. Şi mai aşteptă alte 7 zile şi iarăş trimise pe porumb din arcă. Şi porumbul se întoarse la el deseară şi iacă el în gura lui aveà o frunză verde de oliv. Atunci cunoscù Noe, că apa a scăzut de pe pământ. Şi el mai aşteptà alte 7 zile şi trimise din nou pe porumb, care nu se mai întoarse la dânsul.

Şi în anul 601, în prima lună, la întâia zi a lunei, apa se uscase de pe pământ şi Noe ridică coperişul arcei, se uită şi iacă faţa pământului se uscase. Şi într'a 2-a lună, dela 27 ale lunei, pământul erà uscat. Şi Iehova vorbì cătră Noe: Ieşi din arcă, tu şi femeia ta şi fiii tăi şi femeile fiilor tăi cu tine. Toate animalele, cari sunt cu tine de tot felul: pasările şi patrupedele, şi toate târîtoarele ce se târăsc pe pământ, scoatele afară ca să populeze pământul cu abundanţă, să crească şi să se înmulţească. Şi aşa Noe ieşì şi femeia lui şi femeile fiilor lui cu dânsul. Şi toate animalele, târîtoarele, toate pasările, tot ce se mişcă pe pământ după felul lor ieşiră din arcă. Şi Noe zidì altar lui Iehova şi luă din toate vitele curate şi din toate pasările curate şi aduse jertfă pe altar. Şi Iehova mirosì miros plăcut şi zise Iehova întru inima sa: Nu voiu mai blăstămà altădată pământul din cauza omului, că cugetul inimei omului e rău din tinereţele lui, nici nu voiu mai omorî tot ce e viu, cum am făcut. Câte zile va sta pământul nu va încetà sămănătura şi secerişul, frigul şi căldura, vara şi iarna, ziua şi noaptea». (Gen. 8, 1—22.)

Din expunerea lui Moise se vede clar întreg desnodământul acţiunii diluviale După el potopul s'a început în anul al 600-lea al etăţii lui Noe, în luna a doua, adecă în 17 Noemvrie. (După vechiul călindar evreesc, anul se începeà cu ecuinocţiul de toamnă). Patruzeci de zile a plouat, adecă până în 27 Decemvrie; 150 de zile a ţinut potopul, adecă până în 17 Aprilie, când au început a scădeà apele, cu prima August apar piscurile munţilor, după 40 de zile, adecă în 10 Septemvrie eliberează Noe din corabie un corb, apoi un porumb, care neaflându-şi loc se întoarce; după 7 zile, adecă în 17 Septemvrie eliberează al doilea porumb, care a adus o ramură de oliv; şi după 7 zile adecă în 24 Septemvrie eliberează încă un porumb, care nu s'a mai întors. In 1 Octomvrie Noe ridică coperişul corabiei şi privind afară a văzut că pământul s'a uscat; în 27 Noemvrie Dumnezeu agrăì pe Noe, poruncindu-i

să iasă din corabie. Potopul aşadară a ţinut chiar un an şi 10 zile. Iată a trecut şi îngrozitoarea judecată. Apele s'au retras în alviile lor. Intreg pământul e un mormânt. Omenirea păcătoasă s'a distrus.

Şi oare întreg neamul omenesc s'a pustiit prin potop?

Sunt unii şi au fost, cari neagă nimicirea întregului gen omenesc prin potop. Unii zic că potopul numai pe oamenii din Azia de mijloc i-a nimicit, iară alţii că, dupăce Biblia numai pe Cainiţi şi Sethiţi îi aminteşte, şi potopul numai asupra descendenţilor acestor doi fraţi Seth şi Cain s'a extins; apoi prima părechee de oameni n'a avut numai doi fii, ci mai mulţi şi urmaşii acestora au rămas neatinşi de potop. Mai susţin că oamenii pe timpul potopului au fost aşa de resfiraţi peste pământ, încât n'a putut fi nimicit prin potop întreg neamul omenesc. In fine se întreabă: că, dacă de potop numai 8 persoane au scăpat, cum s'a putut ca mai târziu cu câteva sute de ani să existe pe malurile Nilului şi Eufratului state impopulate şi puternice?

Deşi aceste obiecţiuni nu s'ar puteà consideră de chiar vătămătoare învăţăturei bisericii, totuş universalitatea potopului în ce priveşte nimicirea omenirii, afară de cele 8 suflete, trebuie să o susţinem. Dumnezeu chiar pentru aceea a trimis potopul peste întreg neamul omenesc, căci tot a fost stricat şi n'a aflat pe nime drept afară de Noe şi familia sa. Din faptul că Moise în cartea Facerii cap V, aminteşte numai pe Seth şi Cain şi retace numele celorlalţi copii ai strămoşilor, nu urmează că ei s'ar fi mântuit de potop, respective nu i-ar fi ajuns potopul, căci în cap VI, întreg neamul omenesc Moise îl împărţeşte în două tabere contrare, în «fiii lui Dumnezeu» şi «fiii omului», sub cari se înţeleg nu numai generaţiile descendente dela Seth şi Cain, ci generaţiile tuturor fiilor strămoşilor noştri. Despre aceasta ne încredinţează şi locurile paralele ale vechiului şi noului Testament, cari toate militează în favorul acestei susţineri. (Eclesiast. c. 44 v. 17—19; II Petru c. II. v. 5).

Apoi în Genesis IX. 18—19 se spune apriat că neamul omenesc a descins, s'a înmulţit din fiii lui Noe: Sem, Ham şi Iafet. Scopul moral al diluviului acesta a fost de a nimicì tot neamul păcătos, dar nu şi regnul animal.

Apoi despre regnul animal nu se aminteşte nicăiri în Biblie, că derivă dela cele mântuite în corabia lui Noe, cum o spune aceasta despre oameni.

Din acest fapt uşor se poate deduce adevărul, că diluviul a fost universal cu referire la om, dar nu şi la regnul animal.

În ce priveşte cronologiile popoarelor vechi, este ştiut, că toate datele prin cari se afirmă extraordinara vechime culturală a popoarelor sunt de origine mai recentă, rezultate din hiperzelul singuraticilor bărbaţi de a se fălì cu o cultură veche şi cu o origine ce coincide cu originea lumei. Aşa Klaproth, cel mai bun cunoscător al literaturii indiene şi chineze, originea tabelelor astronomice o pune la 700 — înainte de naşterea lui Hristos; alţii începuturile culturii le pun la anii 1400—2000, iar alţii oscilează cu părerile între anii 2447—3784 înainte de Hristos. Cu alte cuvinte, datele biblice cu referire la universalitatea diluviului, în ce priveşte omenirea concordează cu datele istorice mai recente referitoare la vechimea popoarelor.

La ultima obiecţiune că, dacă prin potop s'a nimicit toată suflarea omenească, afară de familia lui Noe, cum s'a putut sporì aşa tare şi grabnic neamul omenesc, încât peste câteva sute de ani pe malurile Nilului, Tigrului şi Eufratului aflăm state organizate şi cu o cultură oarecare, răspundem cu scriitorul *L. Reusch* (Bibel und Natur) în următoarele: Dacă considerăm, în general luat, 6 născuţi pe fiecare păreche de oameni, ceeace chiar şi în împrejurările noastre de azi, când omul nu vieţueşte atât, nu e ceva exagerat, atunci numărul oamenilor în 425 ani dela diluviu s'a ridicat la 800.000,000 (800 milioane). Dacă luăm anual numai $2^1/_2\%$ sporire — ceeace între împrejurări normale şi azi obvin cazuri de atare sporire — atunci în 500 de ani s'a putut ridicà numărul sufletelor la cifra de 180 milioane. Cifrele vorbesc învederat.

Pentruca un popor să ajungă la o anumită stare culturală nu se recere să trăiască mii de ani numai, ci şi împrejurări favoritoare şi naştere de bărbaţi distinşi, precum şi puterea de vieaţă a unui popor îl ajută mult în evoluţia sa culturală. Poziţia topografică şi calitatea ţinuturilor locuite de un popor îl favorizează şi în desvoltarea sa spirituală, nu numai în cea economică.

Nu avem deci nici un motiv să ne abatem dela înţelesul literal al referatului biblic cu referire la universalitatea diluviului, ci din contră: altcum nici n'am puteà explicà cum de istoria aproape a tuturor popoarelor se începe dela diluviu, ba prin felurite legende îl localizează în ţara lor, care e întemeiată de patriarhul diluviului — strămoşul lor, dela care descinde neamul lor.

Să ne întoarcem încă puţin la textul referatului. «Şi corabia se oprì pe muntele Ararat».

Biblia, considerând şi locurile paralele, sub Ararat înţelege piscul cel mai înalt al munţilor aflători în Asia-vestică între Marea Neagră, Caspică şi Mediterană.

Araratul are 2 vârfuri, unul la o înălţime de 5200 m., iar altul la 3900 m. Acum oare pe care Ararat s'a oprit corabia lui Noe, pe cel mai mare ori pe cel mai mic? Nu-i de lipsă să răspundem hotărît la această întrebare, căci ori pe care să se fi oprit, dacă a trecut apa cu 15 coţi şi peste cel mai mic numai, totuş fără îndoială trebuià să fi fost înecate în apă: ţinuturile Armeniei, Mezopotaniei, Persiei, Arabiei şi Asiei-mici, ceeace din o revărsare de apă locală nu se poate explicà.

Biblia ne mai spune: «Şi Noe zidì altar lui Iehova şi Iehova mirosì miros plăcut şi zise Iehova: nu voiu mai omorî tot ce e viu cum am făcut.... Câte zile va sta pământul nu va încetà sămănătura şi secerişul, frigul şi căldura, vara şi iarna, ziua şi noaptea».

Şi ca semn al făgăduinţei sale arată spectrul solar: «Acesta e semnul legăturei, ce am pus între mine şi voi şi tot ce e viu... . şi nu va fi mai mult potop pentru nimicirea a tot trupul».

Ce înseamnă oare aceste cuvinte? Oare până la diluviu n'a fost vară şi iarnă, frig şi căldură, ziuă şi noapte? Spectrul solar (curcubeul) oare numai atunci s'a arătat prima dată? Biblia nu ne clarifică îndeajuns, iar părerile exegeţilor divergează. Unii susţin că anotimpurile şi înainte de diluviu au fost ca după diluviu; că cuvintele textului biblic sunt a se luà în înţelesul că de acì înainte nu va mai urmà o astfel de perturbaţiune a lor, cum a fost în cursul potopului ce a ţinut mai mult de un an de zile. Aşa şi spectrul solar a fost cunoscut şi mai nainte, numai Iehova se provoacă la acest semn, care apare cu deosebire în timpurile ploioase.

Alţi exegeţi susţin de verosimil, că înainte de potop, n'au fost anotimpuri, căci pe atunci erau alte referinţe atmosferice. Spectrul solar deasemenea n'a existat. Se provoacă la rezultatele geologice, în urma cărora se ştie că în epoca cvaternară, globul pământesc aveà o climă ferbinte, şi în ţinuturile Asiei-vestice, unde a locuit omenimea în vechime, încă şi azi sunt rari ploile sau chiar de loc, deci spectrul solar a putut să nu existe.

Atât e esenţial pentru noi, în ceeace ne spune Scriptura, că D-zeu prin potop mai mult nu va pustii pământul, ceeace nici diferitele păreri ale învăţaţilor cu referire la sfârşitul lumii nu contrazic.

Cu aceste am tratat referatul biblic despre diluviu, despre acel eveniment istoric, despre care mărturiseşte şi vechia tradiţie a popoarelor străvechi.

Preotul *Zah. Manu.*

MITROPOLIA ARDEALULUI SAU BĂLGRADULUI ANTERIOARĂ LUI MIHAI VITEAZUL

— Incheiere. —

II. In vechime mitropoliile se numiau după numele mitropolei şi nu după provinţă.

Cum episcopii din mănăstirea mică suburbană a cetăţii Bălgradului erau şi se şi întitulau arhiepiscopi şi mitropoliţi ai ţării Ardealului, aşa mitropoliţii aceştia ardeleni sunt de jure şi de facto înaintaşii mitropoliţilor noştri de mai apoi ai Bălgradului.

Privitor însă de întrebarea că de ce mitropoliţii noştri îşi iau atributul lor jurisdicţional dela ţară şi nu dela capitala şi rezidenţiala acestei ţări, e foarte anevoe a da răspuns mulţămitor. In genere chestiunea aceasta e mult prea vastă şi complicată, decât ca să poată fi tratată, fie chiar şi cu lacune, în cadrele strâmte ale altei chestiuni puse în discuţie. Ajunge aici pentru scopul nostru a relevà că, din istoria bisericii creştine universale, fără privire la răsărit şi apus, ori la singuraticele state şi neamuri, ne încredinţăm perfect, că numai în timpurile mai vechi, cam până la 1000 de ani după Hristos şi ceva mai bine, mitropoliile îşi luau numirea lor dela cetăţile însemnate unde erau puse.

Datina de a se numì după provinţiele, asupra cărora aveau jurisdicţie canonică, e mult posterioară datinei prime,[1] ba în vechime nici un unic caz nu se cunoaşte, când numirea s'ar fi împrumutat dela ţară, regiune şi nu dela însaş mitropola.[2]

Mitropoliile din principatele române, cum bine se ştie, încă dela regiune îşi primiră titulatura.

Se prea poate dealtmintrelea, că prelatul românesc, să fi imitat forma de a se titulà a episcopului catolic, care se numià al Ardealului, ori că doară chipul titulaturii vechi a mitropoliţilor să fie, ca multe alte nomenclaturi din biserica noastră, curat numai un simplu împrumut calvinesc; căci calvinii atunci şi acum îşi intitulează pe superintendenţii lor nu după localităţi, ci după circumscripţii geografice canonice: erdélyi püspök, tiszáninneni, dunamelléki etc. etc. püspökségek.

Ci arhiepiscopii noştri ardeleni de pe vremuri nici nu puteau să-şi zică sieşi arhiepiscopi de Bălgrad, din simpla cauză, că dânşii înainte de 1556 la nici un caz nu au rezidat în Alba-Iulia, cel puţin nu statornic, de vremece trufaşul vlădică catolic nu i-ar fi suferit timp mai lung în preajma sa. Se ştie apoi, că numai dela acest timp încoace, când adecă dieta izgonì pe vlădica Bornemisza, se aşează capitala şi rezidenţiala Ardealului stabil în Alba-Iulia; instalându-se rezidenţa văduvei regine Izabela şi a pruncului ei minor Ioan Sigismund Zápolya chiar în palatul episcopului. Inainte de anul 1556 principii Transilvaniei rezidau în diferite oraşe ardelene.

III. Mitropoliţi de Ardeal, mitropoliţi în Ardeal.

Dacă nu aflăm prelaţi cu titlul *de Bălgrad,* afăm în schimb prelaţi cu numirea *de Ardeal.* Dacă nu avem arhiepiscopi în Bălgrad, nu ne lipsesc mitropoliţii ţării Ardealului.

Iată-i!

Arhiereul Daniel, pe la 1578, recearcă pe judeţul Ursu Peatru din Braşov, să-i încasseze amendele de câte 3 galbeni dela fie-

---

[1] Dr. Alexandru *Grama* «Ist. biser. româneşti unite cu Roma». Blaj 1884, pag. 68.

[2] Tocmai invers ca şi cum erà în uz la Romani. Prefecturele, diecezele şi provinţele se titulau după regiune, ţară şi provinţă; aşa erà şi numirea oficială a magistraţilor. I r. N. I. *Cherier* «Ist. hist. ecclesiasticae», Pestini 1840 I. pag. 146—156.

care păreche de concubinari «de legea grecească» din Braşov, unde erà popă Nicola.

În această hârtie, ce se păstrează până azi la arhiva primăriei Braşov, prelatul nostru se titulà slavoneşte «*Kyr Daniel* **mitropolit** *de Severin şi de Ardeal*».[1]

Despre acest Daniel, ziceà Bunea, fără să motiveze, că e identic cu chir Daniel *arhiepiscop* al Severinului, *din Feleac* la anul 1488, pentrucă notiţa tetraevangheliului deacolo este confuză şi conţine un anahronizm.[2]

Asupra însemnării din Feleac, revenind acum doi ani, domnii: I. M. Moldovanu[3] şi Silv. Dragomir,[4] nu reflectează la afirmativa greşală,[5] dar în aceeaş vreme dau în tetraevangheliul din vorbă de o altă însemnare foarte relevantă şi aceasta pentru nomenclatura bisericii româneşti din Transilvania, nomenclatură, căreia în cercetările de faţă îi dăm deosebită atenţiune.

În menţionata însemnare insignificantul sat Feleac e numit limpede «*Mitropolia din Feleac*»: «Robul lui Dumnezeu Isac mare vistiar din Văslui Tetraevanghel *Mitropoliei din Feleac* în anul 7006» (=1498).

În codicele dela Feleac, păstrat azi la Blaj, aşadară se află două notiţe privitoare la obiectul ce ne preocupă.

Una alui Isac, care ne arată, că la anul Domnului 1498 *locul mitropoliei* ardelene ortodoxe române erà satul Feleac; alta cu un deceniu mai veche, din 25 Octomvrie 1488, «scrisă (de) cel din urmă între păcătoşi Lazar»; aceasta la rândul ei ne descopere *numele titularului* de Feleac, «Atot prea Sfinţitului Arhiepiscop al Severinului, chir Daniel».

Lui Daniel din 1578, îi urmase în scaun, imediat Ghenadie I. Acesta e numit în «Sobornicul» slavon din Sassebeş tipărit la

---

[1] *I. Bogdan* «Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria» Bucur. 1902 pg. 308.

[2] *Bunea* «Discursuri etc.» Blaj 1903 pg. 314. Privitor de data 1488, 1487, 1489 ori 1474, vezi *Cipar* «Acte şi Fragmente» Blaj 1860 pg. XII. şi *Grama* l. c. 73.

[3] «Unirea» Blaj Nr 74 ex 1911.

[4] «Revista Teologică» Sibiiu 1911 pg. 504.

[5] În un articol separat voiu încercà să argumentez, că e verosimilă presupunerea lui Bunea, că Daniel din 1578, e una şi aceeaş persoană cu Daniel din 1488 şi până atunci despre alte: identificări, presupuneri, confuziuni etc. în jurul episcopiei de Feleac, vezi *Pimen* în ziarul «Ungaria» Cluj 1909 N-rii 199, 200, 204, 205, 206 şi 216.

1580 și în Cazania de Brașov din anul 1581: «preasfințitul mitropolit chir Ghenadie al Ardealului... luminatul *mitropolitul* marele Ghenadie, din tot ținutul *Ardealului* și al Orăzii... marelui de Dumnezeu luminat *arhiepiscopului Ghenadie*, ce au fost spre tot despusul măriei lui Batăr Criștov cu mila lui Dumnezeu ocrămitoriu legiei creștinească.[1]

Acest mare luminat arhiepiscop Ghenadie, sau luminat mitropolit marele Ghenadie, e sfințit întru arhiereu de și mai marele mitropolit, de superiorul său «Arhimitropolitul» Serafim din Târgoviște.[2]

Bunea pentru motivul că episcopul Eftimie fu hirotonit de Sârbi în Ipek, — unica astfel de hirotonire pentru arhiereii din Ardeal — voește cu orice preț să credem de «probabil», cumcă și urmașii săi: Daniel și Ghenadie fură sfințiți tot la Ipek, ca așa apoi să se poată explică mult mai ușor împrejurarea, că având dânșii legături cu Sârbii, cari ziceau pe acea vreme episcopilor lor mitropoliți, s'au numit și ai noștri pe sine mitropoliți.[3] Ei, dar apriat se știe, cum văzurăm, că Ghenadie e sfințit la Târgoviște, iar despre Daniil nu știm de unde își va fi primit arhieria; considerând însă atributul de «Severin» din titulatura lui, e mai cu cale să-l socotim a fi primit sacramentul din mânile ierarhului Ungro-Vlahiei.

Trebuie că mai vârtos la aceste două titulaturi se raportă Gr. G. Tocilescu, când aprețiind la academie lucrarea «Vechile episcopii» a lui Bunea, ziceà:

Faptele pozitive sunt, că au existat peste Carpați din cea mai depărtată vechime, nu numai episcopii teritoriale, dar și o autoritate bisericească superioară română, *o arhiepiscopie a țării Ardealului* și a părților unguresți.[4]

Ei bine, această arhiepiscopie a Ardealului, «mutato nomine», e una eademque cu mitropolia Bălgradului!

Iată-i și titularii.

---

[1] *Bianu*-Hodoș «Bibliografia românească veche» București 1903 t. I. pg. 82; 88 și 91.

[2] *Iorga* Ist. bis. I. l. c. 181, *idem* Stef. c. mare etc. l. c. 8–9, *Dobrescu* l. c. 58. după *Hurmuzaki* XI pg. 819, Socotelile Brașovului.

[3] *Bunea* «V. episcopii» Blaj 1902 pg. 59 *idem* Discursuri 315—517.

[4] «Analele academiei române» Bucur. 1902—3, ser. II. tom. XXV. pg. 416.

IV. Mitropoliţii Bălgradului.

Prima urmă de numire *diplomatică* a scaunului nostru arhieresc, *ca scaun mitropolitan de Bălgrad*, e de sub Ioan de Prizlop, între anii 1585—1605.

La mitropolia din Blaj se află matricea sigilului: «*siiu peciat iob Mitro...l Bel +*», adecă siiu peciat iob,[1] Mitropolit stol Belgradschi.[2] Aceasta inscripţiune medio-slavă în linie de cerc însemnează: acesta-i pecetul mitropolitului Ioan al scaunului Bălgradului.

De sigur apoi nu putem stabilì, cumcă acest pecet e făcut înainte de intrarea solemnă alui Mihai în Bălgrad şi respective înainte de instalarea lui Ioan în noua sa mănăstire, ori că e de pe vremea când dânsul va fi rezidat încă ca şi alţi antecesori, afară de murii cetăţii Bălgradului, în casa mică a episcopului Valahilor.

Din această inscripţiune sigilară, pe lângă aceea că prelatul Românilor işi ia *atributul* nou de *al Bălgradului*, ne încredinţăm încă şi despre faptul, că acel prelat se mai numeşte pe sine şi **mitropolit**, cu toate că în decretul său de numire e întitulat ca toţi ceialalţi antecesori, simplu numai episcop şi superintendent[3]. Deci dară din împrejurările, că arhiereii noştri de pe vremile premergătoare lui Mihai, în actele diplomatice ardelene sunt cvalificaţi numai ca episcopi, deloc nu urmează, că aceşti *episcopi universali* nu erau după drept şi fapt, formali şi reali mitropoliţi ai Transilvaniei, aşa adecă la fel, dupăcum îşi ziceau ei înşişi în actele lor interne de cuprins bisericesc privat.

Diplomaţia ardeleană erà din samă afară îmbâcsâtă de aşa numitul «odium theologicum» al ighemonilor protestanţi, iară ierarhia mitropolitană e o evoluare istorică posterioară vremilor apostolice, evoluări cari protestanţilor de odinioară şi de azi, dupăcum în deobşte este bine cunoscut, nu le convin de fel, dreptce nici numele nu i-l pomenesc.

Dacă odată stă cazul dat, că deslăudatul Ioan de Prizlop, superintendent şi episcop, în faţa diplomaţiei politice e în adevăr

---

[1] «iob» e greşit scobit în locul lui *ion*. *Iorga*, Ist. bis. l. c. I. p. 222 cu nota 3.
[2] *Cipar* «Arhiv pentru filologie şi istorie», Blaj pg. 781
[3] Diploma de numire alui Ioan de Prizlop apud *Bunea*, V. e. l. c. 60—61 în notă, după «Liber regius» din Arhiva statului unguresc.

mitropolit de Bălgrad, în înţelesul canonic şi practic al bisericii româneşti, aşa dupăcum adecă îi place dânsului a se cvalificà în pecetea sa oficială, atunci ce motive ar puteà să ne împiedece de a socotì de adevăraţi mitropoliţi de Ardeal pe toţi predecesorii lui Ioan, cari ca şi dânsul încă îşi asumă aceasta demnitate, cu toate că legile ţării îi consideră şi pe ei ca şi pe Ioan numai simpli episcopi şi nimic mai mult?!

A doua urmă de «numire de Bălgrad» o aflăm în titulatura slavonă a arhiepiscopului Dositei: «Din mila lui Dumnezeu preaosfinţitul *arhiepiscop* chir *Dositei al Bălgradului* şi a toată ţara Ardealului şi a Ungariei *iproci*»,[1] (şi celeilalte) sau Dositei vlădica de Bălgrad şi a toată ţara»,[2] în sfârşit în «niscari tocmele» sinodale din 4 Iulie 1627 îşi zice lapidar de tot «Vladica Dosotei de Bălgrad».[3]

O a treia astfel de titulare o întâmpinăm la imediatul urmaş alui Dositei, la Ghenadie II. (Gheorghe Brádi). Şi acesta îşi zice tot numai ca Dosoftei deocamdată nu mitropolit, ci «arhiepiscop din scaunul Bălgradului, etc.»,[4] ca apoi numai peste un deceniu să se numească el şi urmaşul său Orest, «*arhimitropoliţi al Bălgradului*, în Cazania de Bălgrad».[5]

V. Mitropolia Bălgradului sau mitropolia Ardealului.

Cu toate că dela un timp înainte căpeteniile bisericii de regulă se vor numì arhiepiscopi şi mitropoliţi de Bălgrad,[6] totuş se vor mai ivì destule cazuri, când aceşti demnitari vor preferì să se întituleze tot ca pe vremea veche, zicându-şi mitropoliţi de Ardeal şi întitulând scaunul lor arhipăstoral de mitropolia Ardealului.

Din toamna a. 1605 şi până în primăvara a. 1608, peste toţi Românii ardeleni îl ştim pe Spiridon ca suprem superintendent

---

[1] *Hajdău*, «Arhiva istorică a României» Bucureşti, 1865, t. I. part. I. pg. 63.
[2] *Iorga*, «Documente româneşti din arhivele Bistriţei», Bucureşti, 1899, II. pg. 4.
[3] *Cipar*, Act. şi frag. l. c. 150.
[4] idem ibidinem 253—4
[5] *Bianu*, o. c. 115.
[6] Pe nici o clipită să nu scăpăm din vedere, că principii ardeleni, cu ocazia denumirilor de prelaţi şi la alte cazuri ce se îmbiau, totdeauna şi consecvent în hârtiile lor uzează numai de terminul stereotipic «episcop». O singură dată prelatul e numit de calvini mitropolit Sava I. la 1681, dar şi atunci în hârtie nediplomatică. Petru *Maior*, «Ist. bisericii Românilor», Buda, 1813, pg. 80 în notă.

şi episcop.[1] In intervalul acesta calvinizantul Spiridon se întitulà: «Eu *Vlădica Spiridon de Ardeal* şi Maramureş şi celialalte părţi din ţara ungurească», ori laconic «*Spiridon Vlădica Ardealului*».[2]

Un urmaş al său, aici binecunoscutul Dositei, care după cum văzurăm, nu se numià mitropolit, ci *arhiepiscop*, zic acest *Dositei*, când signează în ungureşte, nu va mai îndrăznì a se numì nici arhiepiscop, ci va iscălì ca episcop şi nu episcop de Bălgrad, unde îşi aveà domiciliul regulat în mănăstirea lui Mihai, ci *episcop valah în ţara Ardealului*: «Datum in claustro albensi metropolitana, die 1 Ianuarii, anno Domini 1625 Kegelmedet mindenkor joakaro baratya Dazopthey Olah puspeok erdely orszagban.[3]

E interesant a relevà împrejurarea, că pe acest Dosoftei, tot numai ca episcop îl ştie şi episcopul unit din Blaj, Petru Pavel Aron, în oficia sa de datul 7 April 1763: «Venerabili Dorophteo Episcopo, seu Vladico Ecclesiarum Graeco-Valachicarum.»[4]

In condica de hirotonisiri arhiereşti a exarhatului Ungrovlahiei, occură induse 6 cazuri de consecrări a mitropoliţilor din Transilvania. In acest registru biserica noastră e numită deavalma, când mitropolie de Ardeal, când mitropolie de Bălgrad.

La mitropolia Bălgradului sunt «rânduiţi»: Iosif, Ioasaf şi Teofil.[5]

Voevodul Munteniei Constantin Brâncoveanul, cu hrisoavele sale din 1698 şi 1700, face danii ierarhiei transilvane. Ambele hârtii numesc ierarhia de aici «*mitropolia beligradului şi Arhiepiscupia ţării Ardealului.*»[6]

Ba încă şi după unire se mai folosià expresiunea: mitropolia Ardealului, mitropolitul ţării Ardealului. Chiriacodromionul din 1699 are pe: «chir *Atanasie mitropolitul ţării*», iar în Bucoava, tipărită tot în acelaş an, tot la Bălgrad, se zice: «chir *Atanasie mitropolitul ţării Ardealului.*»[7]

---

[1] Documentul din Liber regius la *Bunea,* V. e. o. c. 74 (73—77).

[2] *Iorga,* Doc. Bistr. l. c. II. 94—95.

[3] *Iorga,* Ştefan cel mare o. c. 34.

[4] *Bunea,* V. e. 80 nota 3.

[5] Păharnicul Alexandru Gheanoglu *Lesviodax* «Istoria bisericească universală», Bucureşti 1845, pg. 312—340.

[6] Arhiv. l. c. 453 şi 455.

[7] *Bianu* l. c. 369- 370, 372.

Iezuiţii din Cluj edau un Catehism la Cluj în 1703 şi-l închină: «*Archiepiscopuluy den czárá Ardaluluy.*[1]

Nu pot aflà cum e redată această titulatură alui Atanasie în alte două catehisme tipărite cu blagoslovenia lui, tot de iezuiţi: unul în Bălgrad la 1702 alui Boronai[2] şi altul cu litere din 1709 în Sibiiu, alui Szunyog.[3]

Astfel din faptul, că mai mulţi arhierei din cei de după Mihai se întitulează mitropoliţi de Ardeal, şi nu de Bălgrad, nicidecum nu urmează şi nici că ar puteà urmà, că aceştia nu ar fi locuit în Bălgrad, cum nu urmează nici aceea, că înainte de Mihai nu au rezidat şi nu au putut rezidà în Bălgrad, pentrucă nu se numesc nicicând de Bălgrad, ci totdeauna numai de ţara Ardealului.

Tot aşa e şi cu privire la celalalt fapt că, deşi pozitiv diplomaţia Ardealului nu-i numià şi eventual ici-colea nici nu-i recunoşteà pe prelaţii noştri ca mitropoliţi, ci numai ca episcopi, ei totuş au fost de fapt şi formali mitropoliţi canonici, atât cei posteriori vremii lui Mihai, cât şi cei anteriori; dreptce dânşii se şi girau pe sine de atari totdeauna când numai li-se oferià bun prilej; cum văzurăm mai sus, ei se numesc în actele lor de drept privat bisericesc arhiepiscopi şi mitropoliţi.

Din cele desfăşurate aici, apare clar, că din punct de privire pozitiv istoric al continuării şi respective al reactivării mitropoliei, e cu totului tot indiferent, cum se numeşte azi biserica de odinioară a Românilor. Sunt corecte şi pe deplin îndreptăţite ambele titulaturi: mitropolia Bălgradului, ca şi mitropolia Ardealului. Foarte înţelepţeşte au procedat restauratorii la timpul său, când pe una, pe a uniţilor au întitulat-o a Bălgradului, iar pe cealaltă, ca pe o numire mai veche şi totuş neîntreruptă ş'au păstrat-o Românii ortodocşi pentru sine.[4]

---

[1]—[3] *Bianu* l. c 447, 440, 480.

[4] Ortodocşii au protestat până la tron într'o vreme, contra numirii bisericii unite ca mitropolie a Bălgradului. Arhivul l. c. 743 şi 78[1]. N. *Popea* «Vechea mitropolie» Sibiiu 1870 p. 174—180. I. M. *Moldovanu* «Spicuire în ist. biser. a Românilor» Blaj 1873 p. 33—4. *Bariţ* zice undeva în istoria Transilvaniei, că mitropolia a înviat «în două ediţiuni», — dar o ediţie e falşificată — adăogăm noi. Redacţia!

VI. Nouă probă, încheiere.

Am examinat în capitolele precedente toate datele cunoscute până bine de curând, cari se pot şi trebuie să se invoace întru adeverirea pozitivă a existenţii aşezământului nostru bisericesc mitropolitan de Bălgrad ori de Ardeal, înainte de Mihai Viteazul.

La acestea în anul trecut se mai adause o probă nouă, militantă pentru reala existenţă a mitropoliei române, cu sediul în Bălgrad, înainte de intrarea lui Mihai.

D-l Dr. Andrei Veress din Cluj edă în Budapesta la 1913, tomul III. din moumentala sa colecţie «Fontes rerum Transilvanicarum».

Încă în Noemvrie 1913, un modest anonim,[1] în temeiul operii lui Veress, atrage atenţiunea cărturarilor români, cumcă învăţatul şi evlaviosul părinte iezuit Antonie Possevino, la recercarea papei Grigorie al XIII-lea, cercetează Ardealul şi capitala sa Bălgradul în anul 1583.[2]

În darea de samă ce dă în anul următor papei, despre misiunea sa, Possevino spune apriat, că *Românii au un mitropolit, care locueşte în Alba-Iulia* şi a înfiinţat mai toate bisericile româneşti din Ardeal. Mai au un episcop în aritul Dejului şi al treilea domicilează în Şimleu etc.

Materialul acesta preţios fu apoi mai deaproape studiat de domnii: Pâclişanu,[3] Păcăţanu,[4] Mangra,[5] Iorga,[6] Dragomir[7] şi Brânzău.[8]

Iorga şi Brânzău combat aspru puterea de probă peremtoră a mărturiei lui Possevino.

---

[1] Foaia săptămânală apusă dejă «Solia satelor» Cluj 1913 Nr. 45.

[2] A cutrierat şi principatele române la voia lui Petru Cercel şi Petru Şchiopul. Scopul de a converti nu şi l-a ajuns, căci voevozii numiţi, voiau unirea numai spre scopuri politice. Possevino a pus pe grecul catolicelyon Maxim Margunie episcop de Cerigo să scrie un tractat despre purcederea Spiritului sf. şi dela Fiul şi să-l închine lui Petru Cercel. Vezi prefaţa la Ghenadie *Enăceanu* «Biser. ortodoxă română» Bucureşti an. 1874 p. 624 apoi 1884 nr. 10 pg. 745 - 750, deaci la Ioan *Andrei* «Incercările romano-catolicilor de a atrage pe Români etc.» Bucureşti 1898 p. 69—73; 94 101 şi *Nilles* «Symbollae» II p. 980.

[3] «Cultura Creştină» Blaj N-rii 3 şi 6 ex 1914.

[4] «Telegraful Român» Sibiu 1914, Nr. 12.

[5] ibid Nr. 20 din 1914.

[6] In revista «Drum Bun» Bucur. 1914, Nr. 1 şi în «Neamul Romănesc» 1914 Nr. 9.

[7] Rev. «Transilvania» Nr. 3 - 1914.

[8] Rev. «Cuvântul Adevărului» Mănăstirea Prizlop 1914 Nr. 5.

Ci informaţia ce ni-o întinde Possevino, cum am arătat mai la deal, numai complectează, sau mai corect zis repetă din nou şi lămureşte din o altă lature adevărul vechiu, stabilit bine dejà de mai nainte.

Dealtmintrelea excepţionările ce li-s'a părut că trebuie să le facă faţă de relaţia lui Possevino fură sfărmate de d-l Pâclişanu.[1]

Dacă cumva nu ar mai fi şi alte dovezi, cari — din norocire, pe cum văzurăm sunt în abondanţă — probează până la evidenţă reala existenţă a mitropoliei româneşti, de înainte de 1600, eu unul încă nu o aş puteà admite singur numai pe baza acestui document dela Possevino, cu toate că e clar ca lumina soarelui. Ţin adecă morţiş la condiţiunile cari fericitul Hajdău le reclamà istoriei, unei istorii critice. Dintre cari a II. şi a III. se rapoartă chiar la cazul concret deaici. Iată-i vorbele de aur: «Chiar o sorginte..., nu e suficientă, dacă este *una*, nesusţinută printr'o serie de mai multe alte consideraţiuni... O mărturie mai nouă atunci numai capătă caracterul de fântână, dacă se poate demonstrà, că a fost foarte aproape de loc şi de timp, sau cel puţin avusese la dispoziţiune nişte adevărate sorginţi în virtutea cărora se pronunţă».

Ei bine, dovada dela diplomatul iezuit e sprijinită de o serie întreagă de alte dovezi, consideraţiuni, sau cum le mai numim vulgo în istoriografie combinaţiuni şi presumţiuni violente. Ci Possevino a fost aproape de locul şi timpul mărturisirii sale. A fost adecă în Bălgrad, înainte de a se stinge un genunche de oameni dela aşezarea mitropoliei române *lângă* Bălgrad, 1556—1583.

Încheiu cu referatul lui Possevino[2] despre noi; tradus din italieneşte de d-l Dragomir:

«Cât despre Valahi (deoarece n'au un teritoriu deosebit, ci locuesc amestecat printre Unguri şi Saşi) şi atârnă în toate, afară de religiune, de aceia, sub a căror stăpânire locuesc. Soiul acesta de oameni, deşi în trai, în îmbrăcăminte şi locuinţă e ticălos şi foarte obişnuit şi aplicat la hoţii, are cu toate aceste câţiva nobili, dar nu de atâta încredere, cum sunt Ungurii şi deşi uneori

---

[1] «Cultura Creştină» Nr. 6 — 1914.
[2] *Veress* l. c. pg. 64—65.

se dovedesc în răsboiu mai vrednici, decât Ungurii, cu toate aceste sunt ţinuţi mai pre jos, în ce priveşte răsplata, din partea principelui. Şi cu toate acestea e mirare, cu câtă tenacitate au ţinut ei până astăzi, împreună cu cei din Valahia şi Moldova la schisma şi ritul grecesc. *Ei au pe unul, care îşi are reşedinţa în Alba-Iulia ca mitropolit, care a întemeiat oarecum toate bisericile lor*, ce le au astăzi în cuprinsul Transilvaniei. Aceasta demnitate le este confirmată de principe, dacă aduce scrisori dela vreun patriarh sau episcop, prin care se adevereşte, că el e episcop. Un alt episcop de al acestora e în ţinutul Dejului. Al treilea e în Şimleu. Ei slujesc liturghia în limba rasciană sau sârbească, în care spun, că le-ar fi tradus-o sf. Ieronim. Preoţii lor, cari se chiamă popi ca şi în Rusia şi Moscva, nu înţeleg ceeace cetesc, deoarece: îndatăce au cunoştinţă de a cetì slovele, sunt făcuţi preoţi. Ceremoniile şi cuvintele liturgice sunt cam aceleaşi, ca şi la catolici. Posturile şi sărbătorile le ţin foarte. Dacă vreun nobil, sub à cărui stăpânire se află, vrea să-i constrângă a primì erezia sa, iar ei se plâng pentru asta — ca de obiceiu — la principe, acesta nu poate întrebuinţà altă asprime, decât vorbe şi mustrări, deoarece, cum spusei, orice soiu de sectă e liberă pe moşiile proprii. Treburile duhovniceşti ale Valahilor sunt de obiceiu rezolvite de episcopii lor, având dealtfel multe rătăciri, cari le au şi ceilalţi schismatici şi care se înţeleg mai amănunţit din comentarul, ce l-am trimis Sfinţiei Voastre din Moscva.» [1]

Gruia.

---

[1] Cu alt prilej, în o altă serie de idei, voiu revenì şi analizà din toate punctele de privire, interesantul referat dela Possevino.

PREDICĂ LA ÎNĂLŢAREA SFINTEI CRUCI
(14 Septemvrie).

Şi purtându-şi crucea Sa, au eşit la locul ce se chiamă al căpăţinei, care evreeşte se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El.

Ioan 19, 17—18.

Iubiţi fii!

Crucea e steag ce dirige lupta de apărare a creştinilor contra ispitelor diavolului. Sfânt şi măreţ steag! Răstignirea a făcut-o steag. Înainte de Hristos, fiind spânzurătoarea şi chinuitoarea făcătorilor de rele, crucea erà numai lemn, cel mai urgisit lemn. Până la Hristos, va să zică, crucea este groaza oamenilor şi bucuria diavolului, iar dela Hristos a devenit bucuria oamenilor şi groaza diavolului, de care necuratul nu cutează a se apropià, din contră: de creştinul ce are la sine crucea, necuratul «fuge, se cutremură, neputând-o suferì».

Minunat lemn, minunată armă! Şi lemnul, pe care s'a sfârşit Hristos, zăceà în loc necunoscut creştinilor. Jidovii după luarea de pe cruce au îngropat, au ascuns lemnul, să nu pună cumva mâna pe el ca să fie obiect sfânt ucenicilor lui Hristos. Şi erà mare fierberea între creştini din pricina aceasta, culmea şi-a ajuns-o fierberea pe vremea marelui împărat Constantin. Fierbinte se dorià lemnul, ce — şi ca semn numai — e atât de minunat şi făcător de minuni. Deosebit ardeà de dorul lemnului pe care a pătimit Domnul Hristos maica împăratului, S. Elena. Pătrunsă de dorul şi pornită spre evlavie, această femee sfântă părăseşte înaltul tron împărătesc, se pogoară la mulţime şi cu o ceată mare de cucernici, ce ca şi dânsa ard de dorul crucei, pleacă departe, pleacă la locul sfânt în căutarea crucei. Ajung cu mare oboseală până la muntele Golgota, dar nici urmă de cruce. Se îngrijise nelegiuiţii să şteargă toate semnele unde a pătimit Hristos. Ştiricesc, fac studii, sapă peregrinii în toate părţile doar află lemnul. După îndelungate osteneli, nimeresc în sfârşit locul, află neputrezit şi lemnul — Sf. Cruce. Supărarea îndată li-se preface în bucurie. Cucernicii şi Sf. Elenă uită ostenelile, cu aprins foc creştin ridică, sărută lemnul, se închină crucei. Vestea trece ca gândul dela om la om. Popoarele creştine prind vestea şi ca roii ce părăsesc coşniţele, îşi lasă locuinţele, peregrinează spre Golgota. Îmbulzeala e mare însă. Necum să sărute, dar nici vedeà nu pot crucea. Se neliniştesc evlavioşii. Sunt foarte nefericiţi. Împărăteasa şi cu soţii ridică atunci o movilă mare, pun în vârf crucea, şi o arată popoarelor iubilante. Ziua în care s'a arătat mulţimei Sf. Cruce e zi istorică. Se şi numeşte deatunci zi împărătească, cunoscută sub numele de «Înălţarea Sf. Cruci», şi an de an se serbează la 14 Septemvrie. E firesc ca biserica în aceasta zi să ne facă cunoscută moartea şi suferinţele Domnului Isus Hristos de pe cruce. Aceasta o şi face biserica. Toate cântările, toate cetirile de astăzi preamăresc cinstita cruce şi patimile. Deosebit se

înşiră suferinţele lui Hristos în sfânta evanghelie ce s'a cetit în cursul Liturghiei. Din lunga ei povestire se desprind mai ales cuvintele, puse în fruntea acestei cuvântări: «Şi purtându-şi crucea sa, au ieşit la locul ce se chiamă al căpăţinei, care evreeşte se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El». De aicea — cerându-vă binevoitoarea atenţie — înţelesul acestor cuvinte vreau a vi-l tălmăcì astăzi.

Citatul evangelic nici 25 de vorbe nu numără. Este totuş atât de adânc, că s'ar puteà scrie cărţi asupra lui «ce nici în lumea aceasta nu încap», cum zice Scriptura, şi s'ar puteà vorbì zile şi luni, vieaţa întreagă, asupra lui şi de sfârşit tot nu ne-am apropià. Aflându-ne însă laolaltă în sfânta biserică numai puţin timp, trebuie să-mi potrivesc tălmăcirea cu timpul mărginit de care dispunem.

Ce ne spune citatul evangelic?

Dacă bine l-aţi înţeles, când s'a cetit, uşor aţi aflat că este povestire scurtă a suferinţelor lui Isus Hristos. L-au prins jidovii. Dela Ana la Caiafa l-au purtat, batjocorindu-L, scuipându-L pe faţă, dându-I palme peste obraz. L-au trimis apoi la Pilat să-L judece. A fost dat de Pilat spre moarte. Acum vedem pe Isus în drum spre Golgota, ducându-şi crucea. Muntele e înalt, crucea neciopliţă şi grea, Isus cu totului slăbit. La tot pasul cade deci. De câteori cade însă, palmele, ghionturile ostaşilor Îl ridică şi-L trimit înainte. Sosesc pe urmă în munte. Aci nelegiuiţii Îl desbracă de vestminte, aştern lemnul jos şi pe el cruciş pe Hristos. Bat prin mâni şi picioare cuiele de fier, cari il ţintue de lemn. Crucea se ridică, o înfig în pământ; şi Isus stă spânzurat. Sfâşietoare sunt durerile cuielor împlântate prin carnea vie. Isus sufere totuş şi tace. Din când în când se aude glasul lui zicând: «Părinte, iartă-le lor, că nu ştiu ce fac» (Luca 23, 34). Ca batjocura să fie şi mai desăvârşită, şi să se plinească şi Scriptura: Cu cei fără de lege s'a socotit (Marcu 15, 28, lângă crucea lui Isus jidovii înfig şi alte două cruci alor doi făcători de rele, una de-a dreapta şi alta de-a stânga.

De-am fi numai oameni, nu şi creştini, de-am aveà inimă de piatră, nu cu simţiri omeneşti, şi ar trebuì să ne înfiorăm şi să protestăm contra barbariei. S'au întristat şi contimporanii. Mai mult. Ţinuta celui ce se roagă şi când îşi dă duhul pentru asupritorii săi, i-a dus la credinţa că acela nu poate să aibă vină. S'au întrebat numaidecât toţi din toate părţile: cine e, pentruce a murit. Şi i-au frapat faptele şi învăţăturile Melului, pecetluite cu moartea. Atunci s'au prins de dorul lui Hristos. Au început oamenii aceştia a-şi *îmblânzì moravurile* şi a lăpădà tirănia. Farmecul lui Hristos cel răstignit devine în curând atât de mare, că stăpâni şi slugi, bătrâni şi tineri, bogaţi şi săraci — fără osebire de vârstă, neam şi rang — deavalma se asociază Apostolilor şi primesc a fi ucenicii lui Hristos. Şi păcătoşii părăsesc faptele rele, intră în oastea creştinilor şi se roagă: «Pomeneşte-ne Doamne când vei venì întru împărăţia Ta!». (Luca 23, 42).

Patimile lui Hristos sunt, va să zică, izvorul virtuţilor şi civilizaţiei umanitare creştine, cari prin straformarea sufletească ce au exoperat-o, (îmblânzind firea omului, făcându-l miel din fiară ce erà), au schimbat toată faţa pământului.

Inima, nu pandurii, prefac moravurile. Biciul poate înfricà, lanţul poate ţineà legat. Cu îndepărtarea biciului şi lanţului, dacă nu s'a frământat sufletul, omul tot om rău rămâne. Temniţa nu pe mulţi corege, corege însă iute şi bine martirajul, jertfirea de sine pentru binele obştesc. Hristos ca martir a devenit reformatorul cel mare al inimei. Cine deci poate din destul preţuì pe Hristos ca martir şi ca răscumpărător, de El este influinţat şi cu El rămâne, căci îndemnul de a face bine pentru creştin, nu este îndemn din afară spoitură, ci îndemn din lăuntru. Îndemnul din lăuntru nu are a face nimic cu pandurii, ori cu frica pedepselor omeneşti.

Acì zace marea însemnătate a răstignirei, a patimilor. *S'a atras prin patimi atenţia asupra lumei interne a omului, s'a adus omul la cunoştinţa de sine.* Din patima pe cruce s'a desfăcut însă imediat şi alt bine. Ni-s'au îndreptat privirile asupra semenilor noştri şi am primit îndemnul ce se cuprinde în graiul Apostolului ce zice: «Purtaţi sarcina unul altuia, şi aşa veţi plinì legea lui Hristos» (Galateni 6, 2). Îndemnul e firesc. Dacă Hristos a pătimit pentru noi, au nu se cade şi nouă a pătimì pentru semenii noştri? Împlinim noi legea, când dela alţii aşteptăm totul şi nouă nu ne impunem nici o jertfă? Firescul răspuns a fost şi este: Şi nouă se cade a duce sarcina altora. Cumpănind bine lucrurile cu cumpăna ce ni-o impune bunul simţ, aflăm că facerea de bine, ajutorul faptic dat nenorociţilor, ridicarea căzuţilor, săturarea flămânzilor procură îndestulire şi e împreunată cu mare mulţămire sufletească. Mulţămirea apoi este aşa bunătate că cu nimic nu se poate înlocuì. Îmi aduc mie linişte sufletească galbinii ferecaţi în ladă? Frică, da, că vin furii pe mine şi mi-i duc! Cât de altă e starea mea internă, când am scos dela năcaz mare cu galbinii pe un năcăjit! Şi ce mângăiere pot aveà în ospeţe ştiindu-mă împrejmuit de flămânzi, bolnavi şi goi, cari se uită la mine şi plâng! O, ce rău nume au sgârciţii, egoiştii, nemiloşii! Cât de netrebnice mădulări ale societăţii sunt ei!

Care trebuie să fie anume jertfele ce ni-le impunem faţă de consocietari, ni-le spune apostolul Pavel grăind: «Rogu-vă pe voi fraţilor, înţelepţiţi pe cei fără rânduească, mângăiaţi pe cei slabi de inimă, sprijiniţi pe cei neputincioşi, fiţi răbdători spre toţi. Vedeţi să nu întoarcă cineva rău pentru rău cuiva, ci pururea cele bune să urmaţi, şi unul spre altul şi spre toţi» (I. Tesal. 5, 14—15).

Ce cere apostolul nici se poate numì jertfă prea mare. E curat o mică prestaţie, impusă de rezoane de cetăţenie şi paşnică convieţuire. Au nu duce la bine obştesc cerinţa, de a ne mângăià şi înţeleptì unii pe alţii? Fără sprijin împrumutat, fără răbdare şi fără a căutà a face bine soţilor

— au putem trăì laolaltă? Societatea răilor neapărat se desface, ca şi societatea fiarelor ce se mănâncă una pe alta.

«Fiţi următorii lui Dumnezeu ca nişte fii iubiţi» zice Apostolul (Efes. 5, 1) şi iarăş: «Cu vrednicie să umblaţi după chemarea cu care sunteţi chemaţi» (Idem 4, 1). Următori lui Dumnezeu şi vrednici de chemare vom fi, înţelepţindu-ne, mângăindu-ne, sprijinindu-ne împrumutat, iertând unii altora greşelile şi nerăsplătind răul cu rău... Aud oare aceste îndemnuri părinţii? Audu-le slujbaşii, dregătorii, puternicii? Audu-le mai ales leneşii? Cât de săracă, cât de plină de amar este vieaţa fără lucru! Vremea trece greu şi *urîtul* îi mistue pe leneşi!

Din vorbele: «Şi purtându-şi crucea Sa, au eşit la locul ce se chiamă al căpăţinei, care evreeşte se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El» — scoatem şi un al treilea foarte mare adevăr, care îl descoper acì. Adam, cum ştim, a fost scos din Raiu. Următorii lui s'au depărtat din ce în ce de Dumnezeu. În fel şi formă au vătămat maiestatea dumnezeească. Dacă judecata cerească erà răsbunătoare ca cea a oamenilor, ne-am fi stins ca sodomlenii, ori ca cei din vremea potopului de apă. Dar trăim şi ne desvoltăm, ridicându-ne din ce în ce la vieaţă suprapământească, împlinind vorba Apostolului: «cu duhul să umblaţi!» Cui mulţumim mântuirea? Dela Celce pe cruce s'a răstignit, am dobândit harul cel făgăduit. «Şi se vor binecuvântà în seminţia ta toate neamurile pământului» (Facere 22, 18) — a zis Dumnezeu lui Avram. Cetim şi la evangelistul: «Aşa a iubit Dumnezeu lumea, cât şi pe Fiul său cel unul născut l-a dat, ca tot celce crede întru Dânsul să nu piară, ci să aibă vieaţa de veci. Că n'a trimis Dumnezeu pe Fiul său în lume să judece lumea, ci să se mântuească lumea prin El» (Ioan 3, 16—17).

Din dragostea pentru om, a trimis Dumnezeu pe Isus Hristos, spre a ne ridicà în lumea spirituală. Ce dovedeşte aceasta? Dovedeşte, că asupra noastră au planat aripile ocrotitoare alui Dumnezeu şi planează şi astăzi, căci iată ce cetim într'alt loc: «Căutaţi pasările cerului, că nici seamănă, nici seceră, nici adună în jitniţe, şi Tatăl vostru le hrăneşte pe ele: au nu sunteţi voi cu mult mai aleşi decât acele. Dar cine dintre voi, grijindu-se, poate să adaugă sfatului său un cot. Şi de haină de ce vă grijiţi? Socotiţi crinii câmpului cum cresc, nici se ostenesc, nici torc. Iară zic vouă, că nici Solomon întru mărirea sa nu s'a îmbrăcat ca unul din aceştia. Deci dacă pe iarba câmpului, care astăzi este şi mâne se aruncă în cuptor Dumnezeu aşa o îmbracă: au nu cu atât mai vârtos pe voi, puţin credincioşilor. Drept aceea să nu vă grijiţi zicând: ce vom mâncà şi ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbrăcà, că toate aceste păgânii le caută, că ştie Tatăl vostru cel ceresc că vă trebuesc toate aceste. Deci căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui, şi aceste toate se vor adaugà vouă (Mat. 6, 26—33). Este va să zică *pronie dumnezeească*. Pronia ne-a mântuit şi ne va mai mântuì, ori în ce primejdii am cădeà. Pronia, adecă grija lui Dumnezeu ne scapă de boale, ne trece întregi prin pericole. Creştinilor adevăraţi nu le pasă de sărăcie, de dureri, de nefe-

riciri, nici de moarte. Ei nu sunt «fiii nimănui», nu sunt streini. Oricât de singuri ar fi în lume, se simt în tot locul acasă, căci cu ei este Dumnezeu. Câtă mângăiere! câtă filozofie în patima de pe cruce!

. . . .

Ori din care parte am primì citatul, în care ne ocupăm, aflăm că este măreț.

Se află cu toate acestea bârfitori, cari contrapun înțelepciunea omenească celei dumnezeești. Cuvintelor clare ale Scripturei — evident la șoapta duhului rău — le dau apoi înțeles după caprițiile omenești, și caută a le micșorà prețul în fel și formă. Referitor la moartea lui Hristos pe cruce, iată ce au iscodit! Au zis întâi: «Nu Hristos a stat pe cruce, nu pe Hristos l-au judecat Jidovii! Umbra lui Hristos, nălucă a stat de față. Numai s'a părut oamenilor că e Hristos!...» Iscoada răutăcioasă și-a dat curând de mal. Au venit martorii oculari, cari și-au pus vieața pentru adevăr și au strigat: Sunteți în rătăcire! Hristos, adevăratul Hristos a suferit moartea. Am văzut și știm! Limpede spune și evanghelia, că Hristos, nu fantoma a suferit pe cruce. Întâmplarea cu Toma necredinciosul (Ioan 20, 24—29), care dupăce a pipăit bine a strigat lui Hristos: Domnul meu și Dumnezeul meu! este așa cred fapt, care desminte supoziția «nălucei». Perzând astfel bârfitorii baza, probabil tot cu scop rău, au recurs la altă apucătură: «De ce s'a lăsat Hristos să fie răstignit? De ce nu a exoperat, ca Atotputernic, mântuirea pe altă cale?»... La prima privire s'ar păreà întemeiată argumentația. Cercetată deaproape, se dovedește însă de gândire copilărească. Arătai mai sus, că Dumnezeu a promis lui Avram, că din seminția lui se vor binecuvântà neamurile. Prin asta ne-a spus Dumnezeu, că *venirea Mesiei se ține de hotărîrile mari dumnezeești ce se pot schimbà.* Se întărește acest înțeles și cu cuvintele lui Isus cătră Petru, când acela tăiase urechea slugii Malch: «Bagă sabia ta în teacă, *au nu voiu bea păharul care mi-a dat mie Tatăl*» (Ioan 18, 11). Cerând deci dela Dumnezeu a mutà ce nu se mută, nu se poate mutà, face nici mai mult, nici mai puțin, decât a poftì să se contrazică Dumnezeu și să recunoască că ce a făcut și hotărît, nu bine a făcut și nu bine a hotărît. Aceasta e hulă și se numește cu alte cuvinte vătămarea maiestății dumnezeești, care aduce pedeapsa cu moartea. «Tot păcatul și hula se va iertà oamenilor — zice Hristos — iar hula care este asupra duhului, nu se va iertà oamenilor. Și oricine va zice cuvântul împotriva fiului omenesc, se va iertà lui, iar celce va zice împotriva Duhului sfânt, nu se va iertà lui nici în acest veac, nici în celce va să fie» (Mat. 12, 31—32). Iată imposibilitatea și greutatea vorbei nesocotite! Scrintitura vorbei se face și mai înțeleasă dacă luăm în socotință urmările. — «Să fi dat Dumnezeu *curs mai demn mântuirei*, nu moartea rușinoasă de pe cruce!» — zic bârfitorii. «Cursul nou și demn» înseamnă în cazul de față nu mai puțin decât *rebeliune.* Două rebeliuni s'au ivit până acum: odată îngerii din ceriu s'au revoltat, altădată Adam și Cain a schimbat ordinea morală. Amândouă rebeliunile

au tras după sine căderi şi au avut de tot grave urmări. Rehabilitarea nici până azi nu e terminată. Ce erà oare, dacă şi Hristos, adecă Dumnezeu, făceà rebeliune contra dumnezeirei? Haosul e de nedescris. Argumentul cu «demnitatea» nici merită altfel combatere. Ori stăpânul ce vorbeşte cu servitorii, ba să pune în brazdă cu ei, se face nedemn? Ori îşi vatămă demnitatea împăratul ce se coboară de pe tron şi se amestecă printre supuşi? Dimpotrivă: coborîrea asigură în ambe cazurile popularitatea şi încrederea supuşilor. Astfel de supuşi urmează orbeşte în oricare parte s'ar comandà la luptă. Adevărurile religioase şi-au primit tăria chiar prin contactul ce l-a întreţinut Dumnezeu cu oamenii, trimiţând slugii, în urmă prin Fiul său în lume. Deaceea a fost lipsă, ca Isus să vină pe pământ, să vorbească cu oamenii, să poarte toate durerile lor, chiar şi moartea.

Trec acum la seama de oameni, ce se poartă nepăsător faţă de tot ce e bisericesc. Deosebim două feluri de nepăsători. Unii se recrutează din tinerii a căror părinţi nu le dau creşterea cuvenită religioasă. Lenea se va răsbunà ea, când temniţele vor fi pline şi când nu va mai fi sigură nici vieaţa. Dar să las pe aceştia, va venì altădată rândul lor. Am în vedere acì nepăsătorii ce sunt influinţaţi de curente rele, şi sub stăpânirea acelora slobod vorbe ca aceste: «De atâteaori am auzit patima lui Hristos, că mi-s'a tocit simţul. Pentru mine acum patima este ecoul îndepărtat al tunetului, de care nu mai am groază!» Bieţi oameni seduşi! Dacă buruiana lor nu ar fi lăţită aşa de mult, cum de fapt este, le-am puteà răspunde scurt cu Hristos: «Iartă-le Doamne, că nu ştiu ce fac!» Dar sunt mulţi. De dragul păcii lor sufleteşti, mă ţin îndatorat a le arătà rătăcirea. »*S'au tocit simţul,* zic, *nu are ecou în sufletul lor patima!*» .... Trist de tot. Cu acelaş drept ar puteà zice: Atât de mult am folosit pânea că ni-s'a urît de pâne, de-acum încolo nici o vrajă nu mai are pentru noi pânea! Zice-vor aşà? Nu! Hotărît nu! Stomacul flămând cere hrană, hrana stomacului nicicând nu se poate numì veche. Ba pururea e nouă, căci pururea întăreşte corpul. Deaceea ar fi nebunie a o respinge. Credinţa în Dumnezeu este hrana sufletului, de care are mare lipsă sufletul. De ce o resping pe aceea? Din curată nebunie! Luându-se după străluciri, ca şi fluturul ce aleargă în para luminei, li-se pare că vorbele late şi umflate ale unor proroci mincinoşi aduc fericirea. Îşi pun toată încrederea în învăţăturile profane, «stihiile lumii», cum le zice Apostolul, şi nu văd că îşi ard ca fluturul aripile. Dumnezeu este veşnic, neschimbăcios, prin urmare şi adevărurile Sale sunt veşnice, nu se mută. «Pentru aceasta am venit în lume să mărturisesc adevărul — zice Isus (Ioan 18, 37)». Se pricepe deci, că cine în adevărurile veşnice îşi pune nădejdea, zideşte casă pe temelie de stâncă, care nu se surpă nicicând; cine însă după *filozofii lumeşti* se ia, casa sufletului şi-o pune pe năsip, ce uşor se spală şi din moment în moment ameninţă cu ruin. Ştiinţa omenească, se ştie bine, nu poate aveà statornicie. Deaceea e bine să alun-

găm ispitele diavoleşti şi să ne întoarcem către maica biserică, care predică: «*Tot binele şi toată darea desăvârşită de sus este dela Tine părintele luminilor*» ... Moşilor, strămoşilor a fost scut puternic biserica. Au nu ne va fi şi nouă? Să nu fie! Căci e bun scutul ei, şi veşnică hrană. Împărăţia lui D-zeu, care este pacea, bunăvoirea între oameni şi credinţa, numai prin biserică ne poate veni. Ţinând strâns la biserică, ca fumul se vor risipì toate intrigile necuratului.

. . . .

Iubiţilor! Biserica a pus înainte crucea, a rânduit post şi închinăciuni pentru astăzi, ca să ne uşurăm trupul şi să ne avântăm cu sufletul la înălţimea evlaviei sf. Elene, ce a avut-o când a căutat cinstita cruce. Fie, ca Hristos să între mai adânc în inimile noastre reci! Fie şi darul lui Dumnezeu cu voi cu toţi Amin!

Vasile Gan,
protopop.

MIŞCAREA LITERARĂ.

«*Cuvântări la sfântul botez, cununii şi înmormântări, de Petru Popa, par. în F.-Oşorheiu.*[1]

Oficiul preoţesc, nefiind legat în mod sistematic, zi de zi, de anumite ore de slujbă, pecum sunt alte oficii, pare de tot uşor, de tot liber. Şi din această aparenţă înşelătoare scot unii vorbe de critică la adresa preoţimei. Se aduc însă acuze, fără să le treacă prin minte acelor «judecători», că preotul e legat de slujbă şi de casă, neştiind ceasul nici clipa, în care unul sau altul dintre credincioşi, spre îndeplinirea a câtor şi mai câtor cerinţe religioase, dintre cari unele, precum e împărtăşirea cu sf. Cuminecătură, botezul la naşteri abnormale, sunt de tot grave şi cer o îndeplinire urgentă.

Grele sunt serviciile dumnezeeşti din Dumineci şi sărbători; grele sânt slujbele din noapte, când preotul, deşì expus a cădeà într'o boală sau alta, e îndatorat a părăsì patul cald, de multeori în cea mai târzie şi mai urîtă vreme, pentru a alergà la cutare creştin din cutare deal sau vale spre a-l gătì pentru calea veşniciei. Fără îndoeală, că mai presus dê toate, e greutatea cuvântului, pe care, pe lângă îndatorirea serviciului liturgic şi al predicei îl mai cer preotului diferitele prilejuri ocazionale, dintre cari unele, deşi prin publicul ascultător de intelectuali, devin pretensive, nu lasă preotului din pricina altor cerinţe şi ocupaţiuni, cari de multeori coincid în aceaş vreme, nici cel mai scurt timp de pregătire.

Găsindu-ne noi de noi, ţin de prisos a mai stăruì asupra lor; le cunoaştem cu toţii.

Sunt însă sigur, că numai în vederea acestora, în nădejdea alungării bârfelelor şi a osândelor grăbite şi nejudecate, a stăruit şi fratele nostru

---

[1] Dare de seamă făcută în şedinţa Cercului preoţesc, ţinut în Tilişca.

din Bihor, pentru a venì în ajutorul preoţimei, printr'un mănunchiu de cuvântări ocazionale, cuprinse în volumul de 111 pagini. Deşì unora dintre noi poate vor fi cunoscute, am găsit totuş de bine în acest cerc de înfrăţire şi îmbogăţire reciprocă, a stăruì pe scurt asupra lor, spre a vedeà întrucât autorul şi-a ajuns scopul, întrucât ne vor puteà fi şi nouă de folos şi de ajutor.

Cuvântările ocazionale ale părintelui Petru Popa se împart în 3 grupe şi anume: I. Cuvântări la botez, pag. 5—8; II la cununii, pag. 9—19 şi III. funebrale pag. 20—99. Acestea din urmă cuprinzând vieaţa omului de toată vârsta, precum şi ocupaţia se subîmpart în cuvântări: *a*) la prunci (20—32); *b*) la tineri (33—45), *c*) la bărbaţi şi femei (45—73); *d*) la bătrâni; (73—87) şi *l*) la preoţi şi învăţători (87—99).

Atât pentru micile odrasle dela botez, cât pentru cununaţi şi morţi de diferită etate şi învârtire socială, părintele Popa găseşte cuvinte potrivite de a arătà însemnătatea actului ce se săvârşeşte, de a desprinde învăţăminte şi poveţe frumoase pentru ceice-şi leagă vieaţa unul cu altul, de a alinà, împăcà şi mângăià diferitele încercări şi pierderi omeneşti, de a îmbrăcà diferitele ceremonii religioase într'o haină frumoasă, solemnă şi înălţătoare. Apoape toate afirmările le întemeiază şi întăreşte cu pilduiri decorative, luate din sf. Scriptură sau din Istoria Universală.

Limba şi stilul sunt simple şi frumoase; curge uşor şi e pe înţelesul tuturora. Se deosebesc mult de alte predici, de acest soiu. Pe când cele mai multe sunt lungi şi greoaie, conduse de mai multe idei, caracteristica predicilor părintelui Popa e singurul fir, singura ideie, în jurul căreia se desluşeşte întreaga acţiune, şi care după instrucţiunea celor mai de seamă omiletici, trebuie să conducă orice predică cu pretenţiunea de a fi succeasă. Sunt scurte şi gătite într'o haină curată şi românească, fără multe brodării. Partea cea mai mare din acest soiu de cuvântări cere o prelucrare şi o potrivire. Acestea aproape în întregime se pot întrebuinţà pe lângă schimbări de tot mici, sau chiar de loc. Autorul s'a şi nizuit într'acolo, dupăcum în prefaţă însuş spune: «Cuvântările nu sunt lungi şi mi-am dat silinţa a încunjurà toate cuvintele neobişnuite în graiul de rând al poporului, fiindu-mi unicul scop, a pune în mâna fraţilor ce samână agrul Domnului o colecţiune de predici, care în întregime să se poată utilizà la prilejurile ce obvin în vieaţa pastorală». Acest scop şi l-a şi ajuns autorul.

Citatele deasemeni sunt bine alese şi deşì desvoltate într'o formă concisă a reuşit şi fie pe înţelesul şi folosul credincioşilor. Spre a documentà măcar în parte cele înşirate îmi îngăduiţi a Vă cetì unele spicuiri dintr'o predică dela botez: «Mântuitorul nostru Isus Hristos, alegându-şi vestitorii evangheliei sale, pe apostoli, i-a trimis în lume cu cuvintele: mergând, învăţaţi toate neamurile..... Ceice primiau învăţăturile Lui, se lăpădau de obiceiurile lor de mai nainte, îşi schimbau gândurile lor şi ca semn văzut că într'adevăr părăsesc cele vechi şi încep o vieaţă nouă, li-se împărtăşià taina sfântului botez».

«Această sfântă taină o săvârşim şi noi astăzi asupra acestei mici zidiri alui Dumnezeu»... (p. 5).

«În vechime, iub. creşt., omenimea aveà obiceiul a privì stelele ceriului când i-se năşteà vreun fiu ori fică, credinţa acelor vremuri erà că din mişcările stelelor se poate ştì viitorul celui nou născut. Spre ceriu să ridicăm şi noi ochii noştri şi să rugăm pe bunul Dumnezeu, ca acest odor să fie încălzit de duhul sfânt, ca să crească spre preamărirea lui Dumnezeu»... (p. 6.)

Din cuvântarea dela cununia unor intelectuali:

.... «Inima voastră, fiilor, azi este plină de bucurie, ceriul gândirii voastre este preserat cu stelele fericirii şi cu mii de raze strălucitoare, şi într'un colţ vi-se arată în colori de curcubeu viitorul acestei legături de dragoste, care acum se pecetlueşte prin darul duhului sfânt. Aceste bucurii, proprii firii tinerilor însă, de multeori vor fi schimbate cu zile noroase; marea în zori de zi de multeori este lină, iar în spre sară se sbate în valuri, — oricine este acela care a rupt vr'odată roze ca vr'un ghimpe să nu-l supere. Toate valurile vieţii însă, toate supărările voastre topiţi-le în frica de Dumnezeu şi în înţelepciunea despre care cu atâta convingere ne vorbeşte Solomon».

«Timpul de azi nu se poate numì — ce-i drept — timpul religiunii, căci frica de Dumnezeu unii cărturari o cred eşită din modă, dar se înşală foarte, căci adevărurile cuprinse în evanghelia lui Hristos sunt veşnice, cum soarele de pe ceriu pururea ne încălzeşte cu razele sale. Cel mai mic firicel de iarbă pentruca să crească şi să trăească are lipsă de căldură, lumină şi umezeală, fără de cari nu poate existà; Căsătoria fiilor încă este o legătură a căreia viitor depinde dela *credinţa* sub puterea căreia se leagă — dela *dragostea* curată, sinceră şi dela *tăria nădejdii* cu care cei căsătoriţi privesc în viitor. Aceste trei virtuţi creştineşti însă, precum una este legea voastră, aşa unul trebuie să fie şi gândul vostru de ale sporì şi susţineà, şi dacă aceste lucruri nu le veţi da uitării, fericirea voastră va fi îndoită, iar necazurile vieţii nespus de uşoare.».... p. 9 şi 10.

Dela înmormântarea unui om ce lasă orfani: «de două zile încoaci un glas trist de clopot ne trezeşte din somn în zori de zi, limba clopotelor noastre de două zile rosteşte geloase cuvinte, înspăimântător cântec se aude trecând peste satul nostru. Toate aceste sunt pentrucă vrednicul nostru credincios N. N. nu mai este între cei vii, ci s'a mutat la cele veşnice».

«Sguduitoare ziuă este aceasta, căci moartea la întâmplarea de azi nu şi-a întins mregea sa numai asupra acestui răposat în Domnul, ci şi-a lăţit aripile şi peste mama nemângăiată alor doi prunci, cari în desnădejdea lor toţi strigă cu prorocul Ieremia: Vai nouă că ai luat cununa de pe capul nostru»....

....«Când un prunc mic se despică de pe pomul vieţii, ca şi un mugure crud, când un om bătrân îngreuiat de grijile vieţii şi obosit de

trudă își doreşte cele din urmă zile ale sale — nu se înduioșează într'atâta sufletul nostru, — când un bărbat în cea mai frumoasă vârstă și putere, un om înțelept, propta familiei sale şi fericirea orfanilor săi, atunci tuturora ni-se umplù ochii de lacrămi, căci vedem punându-se în groapă comoara cea mai scumpă a unei soții şi alor doi frați».. «da întristată familie a-ți pierdut dreapta şi stânga voastră, dar cu voi rămâne: darul şi mila lui Dumnezeu. S'a luat cununa de pe capul vostru, s'a mutat dela voi soarele care vă încălzià la sânul său, nu vă întristați însă, căci bunul Dumnezeu şi mai departe vă va hrănì pe voi cu mană cerească».

«Durerile şi năcazurile multe şi lui Iov i-au stors puterile, dar precum un pom tăiat la rădăcini iarăş înfrunzeşte, aşa şi el iară s'a înseninat, când bunul Dumnezeu i-a întors zilele spre bine. Iosif, pe care frații să-i l-au vândut, n'ar fi crezut ca vreodată să-şi vadă părinții săi şi cu toate aceste, soartea şi împrejurările pe neaşteptate l-au ajutat ca iarăş să-şi poată îmbrățișà scumpii săi părinți.

«Astfel ni-se trimite dela tronul ceresc înger păzitor, care alină durerile și întristările noastre».

De încheiere țin a mai amintì, că are și «Iertăciuni la cazurile de moarte», dela pag. 100—111. *a*) Bărbatul dela soție, *b*) Tata dela fiu; *c*) soția dela bărbat; *d*) mama dela fii; *e*) fii dela părinți, către frați, surori, unchiu, mătuşe veri, verișoare, vecini, cunoscuți şi credincioșii cei de față la înmormântare». Acestea deasemeni sunt bine întocmite, şi luând în considerare greutatea, dupăcum se obişnueşte în unele părți, de-a rostì la fiecare îngropăciune predică, s'ar puteà în bună parte înlocuì cu astfel de iertăciuni.

Cartea părintelui Popa e deci binevenită şi în stare a înlocuì multe neajunsuri din vieața noastră pastorală. Nu poate să fie decât spre folosul, ajutorul și orientarea oricărui slujitor al altarului. Recomandându-o cu toată căldura, doresc a nu lipsì din biblioteca nici unui preot.

Pețul 2 Cor. Se poate cumpără dela Tipografia diecezană din Arad.

Ioan Popa, paroh.

*

Pildele Mântuitorului Isus Hristos, scoase din sf. Evanghelie și tâlcuite după mai multe cărți spre folosul sufletesc al poporului şi mai ales al tinerimei, de *Arhiereul Antim Petrescu-Botoşeneanu*, vicarul sf. mitropolii a Moldovei și Sucevei. Iași 1914, pag. 74, prețul 50 bani.

Cu multă bucurie am anunțat în această revistă orice publicație datorită P. S. Sale arhiereul Antim, pentrucă toate sunt scrise ca să servească la întărirea religiozității şi moralității în fii bisericei și neamului nostru.

De astădată P. S. Sa, în scrierea anunțată mai sus, ne tâlcueşte la înțeles şi în deosebi având în vedere educația religioasă-morală a tinerimei, pildele neîntrecute în care Mântuitorul a concretizat mântuitoarele

învăţături ale evangheliei. Pe lângă scurte aplicări la vieaţă, P. S. Sa dă în legătură ca fiecare pildă îndemnuri de a urmà învăţătura ce se desprinde din ea. În acest chip scrierea de faţă se adresează nu numai raţiunii, ci și voinţii cetitorilor. Stilul e limpede și curgător, deci potrivit cu ideile desfăşurate şi cu scopul ce-l are autorul în vedere. Scurţimea interpretărilor face ca înţelesul lor să se imprime în mintea cetitorilor cu atât mai bine. Iată un exemplu. Vorbind de pilda despre nunta fiului de împărat, la care luase parte şi un om ce nu aveà haină de nuntă, scoate din ea încheierea morală: «Noi cu adevărat suntem din rândurile acelora cari au primit chemarea dela Dumnezeu, dar nu trebuie să uităm niciodată că numai adevărata sfinţenie ne face potriviţi să fim și părtaşi ai acelei fericiri. Sfinţenia îmbracă sufletul mai bine decât haina cea frumoasă trupul. Celce se înfăţişează cu haine de toate zilele la o nuntă de rând a vreunui cetăţean, acela atrage negreşit asupra sa o mare necinste. Tot asemenea celce ar vrea să se facă părtaş împărăţiei cereşti fără sfinţenie, tot atât de puţin ar fi suferit unul ca acesta acolo, ca şi cerşitorul îmbrăcat în sdrenţe la masa de nuntă a unui fiu de împărat. Să ne silim dar, iubiţi creștini, ca în vieaţa aceasta să ne îmbrăcăm în haina de nuntă a faptelor bune, ca astfel milostivul Dumnezeu, să vă primească în vieaţa cealaltă în împărăţia ceriurilor».

Recomandăm cetitorilor această scriere.

*

Mijloacele de a desvoltà patriotismul și rolul Societăţii ortodoxe naţionale a femeilor române. Conferinţă ţinută la grădina de copii Nr. 1 a Societăţii ortodoxe naţionale române, de d-şoara *Natalia G. Pruncu.* Bucureşti, 1914.

Devotata secretară a Societăţii ortodoxe naţionale a femeilor române desvoltă, în această conferinţă, idei frumoase despre educaţia religioasă şi naţională. Între altele, despre educaţia fetelor spune: «Cultura fetelor unei ţări şi a unui neam are o înrâurire hotărîtoare asupra viitorului acelui neam; deci neamul care vrea să se desvolte şi înainteze în direcţii sănătoase şi să nu se înstrăineze, trebuie să ferească educaţia fetelor sale de orice influenţă străină, contrară acestei ţinte, dându-le tuturora o conştientă educaţie naţională».

*

Anuarul XXX al institutului pedagogic-teologic al arhidiecezei ort. române transilvane în Sibiiu, pe anul şcolar 1913/14, publicat de *Dr. Eusebiu R. Roșca,* director. Sibiiu 1914.

În partea literară, prof. Dr. S. Dragomir publică un frumos şi interesant studiu despre «Relaţiile bisericeşti ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII.» În cealaltă parte se publică informaţiuni din vieaţa institutului.

*

Anuarul institutului pedagogic-teologic ortodox român din Arad, pe anul 1913/14, redactat de *Roman R. Ciorogariu*, director. Arad 1914.

Acest anuar e închinat memoriei harnicului şi învăţatului profesor *Dr. Petru Pipoş*, care a trecut la cele veşnice în anul trecut, dupăce a desfăşurat o bogată şi stăruitoare muncă de 32 ani la acea şcoală, în care timp a crescut învăţători devotaţi chemării lor de educatori ai poporului şi a îmbogăţit literatura pedagogică cu scrieri de valoare. Se publică două studii datorite regretatului profesor, unul despre: «*Dr. W. Rein şi activitatea sa pedagogică*», altul despre «*I. I. Rousseau, ideile sale pedagogice şi critica acestora*». In partea oficioasă se dau informaţiuni din vieaţa institutului.

CRONICĂ BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

Credinţa şi faptele. Doi teologi, unul ortodox şi celalalt protestant, plimbându-se pe ţărmul unui lac, discutau împreună despre condiţiile mântuirii. Cel ortodox susţineà, că pentru mântuire, pe lângă credinţă sunt necesare şi faptele bune izvorîte din credinţă. Teologul protestant se trudià să dovedească, că numai prin credinţă se poate mântuì omul. După un timp oarecare de discuţie, s'au hotărît să facă o plimbare cu barca pe lac. Urcându-se în barcă, au observat că gondolierul gravase pe cele două lopeţi de vâslit nişte cuvinte. Plecându-se să cetească, au constatat că pe o lopată erà gravat cuvântul «*credinţă*», iar pe cealaltă lopată cuvântul «*fapte*». Atunci învăţaţii teologi au întrebat pe gondolier, ce însemnătate au cuvintele de pe cele două lopeţi. «Am să vă arăt îndată» — răspunse gondolierul, şi începù să vâslească numai cu lopata pe care erà gravat cuvântul «credinţă», dar barca nu înaintà, ci se învârteà pe loc. După aceea începù să vâslească numai cu cealaltă lopată, pe care sta cuvântul «fapte», dar barca nici acum nu mergeà înainte, ci se învârteà pe loc, în direcţia opusă cu acea în care se învârtise mai înainte. In sfârşit puse mânile pe amândouă lopeţile şi începù să vâslească, mânând barca cu putere şi isteţime înainte. «Vedeţi acum» — răspunse gondolierul — «de ce am numit eu lopeţile pe una «credinţă» şi pe cealaltă «fapte», căci numai când vâslesc cu amândouă dau înainte».

Această pildă a fost atât de convingătoare, încât discuţia dintre cei doi teologi s'a sfârşit în favorul celui ortodox. Că numai acel creştin care vâsleşte pe marea vieţii cu amândouă lopeţile, cu credinţa şi cu fapte cele din credinţă, poate să ajungă la limanul mântuirii.

*

Este tata la cârmă? Înainte cu câţiva ani căpitanul D., care erà cunoscut între marinari ca un bărbat cu multă credinţă, comandà un vapor ce făceà calea dela Liverpool la Newyork. Căpitanul luase de astădată cu sine pe vapor întreaga sa familie. Într'o noapte, pe când toţi pasagerii

dormiau, s'a ridicat o groaznică furtună, încât corabia erà aruncată cu vehemenţă de valurile înfuriate ale mării. Lucrurile din corabie s'au răsturnat unele peste altele şi toţi pasagerii înspăimântaţi s'au trezit, s'au îmbrăcat şi stăteau gata să înfrunte primejdia ce-i ameninţà.

Căpitanul D. aveà şi o copiliţă de 8 ani, care încă s'a trezit de sgomotul ce se produsese şi, văzându-i pe cei din corabie înfricaţi, întrebă ce s'a întâmplat. Cei din jurul ei i-au spus că e furtună pe mare şi valurile furioase poartă corabia în toate părţile.

«Este tata la cârmă?» — întrebă atunci copiliţa. «Da, tatăl tău e la cârmă» — i-s'a răspuns. Atunci copiliţa fără să mai zică o vorbă şi fără să arete cel mai mic semn de frică, se lăsă din nou cu capul pe perină şi în câteva minute, în ciuda furtunei şi a valurilor, adormì liniştită.

Fericită copiliţă! Cum trebuie să ne ruşineze încrederea ei, toată neîncrederea, toată puţinătatea credinţii, toată frica şi neliniştea noastră. Ea aveà credinţă şi încredere în tatăl ei şi frica nu-i cuprinse inima. Cum stăm însă noi? Noi încă ne avem furtunile şi valurile înfuriate ale vieţii noastre; noi încă ne avem ispitele, grijile şi încercările noastre. Noi ne înfricoşăm şi tremurăm. Oare n'ar trebuì să ne punem fiecare întrebarea: «Este tata la cârmă?» Singur Tatăl nostru al tuturora este în stare şi ştie să conducă naia vieţii noastre printre toate valurile stâncile şi furtunile ce o ameninţă. Dar oare primit-am noi pe acest iubitor Tată al nostru de căpitan pe corabia vieţii noastre? Voia Lui ori altceva d. ex. patimile noastre, conduc această corabie? La aceasta să răspundă fiecare pentru sine!

*

Ajutor, nu mustrare! Un predicator celebru ne spune ce lecţie bună a primit dela un credincios al său despre cum trebuie să predice. Dupăce într'una din Dumineci mustrase aspru pe oameni pentru imoralitatea lor, după slujbă a venit la dânsul unul dintre ceice-l ascultaseră şi îi spuse următoarele: «Bine, părinte, astăzi ne-ai îmblătit rău în predică. Nu-i vorbă, tot ce ne-ai spus e adevărat, dar, vezi părinte, noi oamenii săraci am muncit şi ne-am trudit toată săptămâna, ca să ne câştigăm cele de lipsă pentru traiu. Noi avem să păţim multe, de cari Sfinţia Ta eşti cruţat. Noi avem să luptăm cu unele ispite, pe cari Sfinţia Ta nu le cunoşti. Afară de aceasta, când facem câte-o faptă rea ne căim şi ne doare inima că am făcut-o. După toate păţaniile noastre de peste săptămână venim la biserică şi aici ce ni-se întâmplă? Căpătăm lovituri cu vorbe aspre dela Sfinţia Ta. Nu zic că nu le-am fi meritat, dar oare ce folosesc? Ceeace voim noi este: să ni-se întindă ajutor ca să ne ridicăm din starea păcătoasă în care ne găsim. Să ni-se arete calea cum să scăpăm de ispite şi de păcate. Noi vrem să găsim *ajutor sufletesc* dela preotul nostru, pentruca în săptămâna viitoare să putem duce o vieaţă mai bună. Stă-ne într'ajutor, părinte, ca să devenim mai puternici cu inima, iubeşte-ne şi nu ne mustră într'una».

Cum vedem, predicatorul va fi avut intenţia bună de-aşi vedeà poporul îndreptat de păcate, dar n'a nimerit calea cea bună. Păstoriţii lui erau în situaţia celorce se luptă cu valurile şi cari au trebuinţă de ajutor grabnic, iar nu de mustrare şi pedeapsă.

«Din acel timp» — spune predicatorul — «nici când nu urc amvonul fără să mă fi gândit mai întâiu la aceea, că înaintea mea am oameni cari strigă după ajutor şi aşteaptă să li-l dau eu. Aceasta mă face să mă cuget la starea ascultătorilor mei şi să pun în predică ceva ce să poată folosì fiecăruia».

*

Mulţumită. Dr. Hutton, un bun episcop anglican, în decursul unei călătorii a făcut să se oprească trăsura, s'a dat jos din ea, s'a dus pe câmpul dela marginea drumului, a îngenunchiat şi s'a rugat timp îndelungat. Unul din însoţitorii săi, surprinşi de purtarea episcopului, l-a rugat să-i spună ce înseamnă ceeace făcuse. Episcopul i-a răspuns: «Pe când eram copil am trecut într'o zi friguroasă pe acest loc şi cum eram desculţ, căci n'aveam încălţăminte, mi-se răciseră picioarele şi tremuram de frig. Pe locul pe care m'am rugat acum zăceà atunci o vacă, pe care sculându o m'am încălzit de căldura ce o lăsase ea pe loc. — Omul trebuie să-şi aducă aminte de năcazurile de mai înainte, pentruca cu atât mai mult să ştie preţuì graţiile cu cari l-a împărtăşit Dumnezeu pe urmă.

*

Idei sănătoase. D-l Dr. *Cassiu Maniu*, unul dintre foarte puţinii noştri oameni cari se îndeletnicesc cu chestiuni social-filozofice, a publicat o scriere sub titlul «*Cultura Conştiinţii*». Când ne va fi cunoscută ne vom ocupà cu cuprinsul ei; de astădată reţinem câteva idei din frumoasa prefaţă ce a făcut-o acelei scrieri d-l *Dr. Iuliu Maniu*, care vorbeşte astfel despre foloasele ocupaţiilor intelectuale şi despre valoarea conştiinţei morale: «Cu cât adecă ni-se lămuresc mai mult tainele desvoltării intelectuale şi legătura strânsă ce este între vieaţa sufletească a omului şi între vieaţa sa fizică, cu atât mai mult ne convingem că nimic nu este mai primejdios pentru întregitatea sufletească şi trupească şi chiar pentru desvoltarea fizică a omului, decât gândirea necontrolată şi needucată. Ocupaţiunea nobilă a sufletului şi gândirile frumoase dau o putere osebită de tensiune şi expansiune. Ele înviorează şi cele mai întunecoase zile şi deschid luminişuri nesperate chiar şi între cele mai negre sbuciumări sufleteşti, arătând noi orizonturi şi surprinzătoare perspective. Cine n'a dat curs liber în sufletul său gândirilor frumoase şi cine nu ş'a deschis inima simţirilor mari şi nobile, acela nu poate cunoaşte nici măreţia fiinţei sale proprii, nici plăcerile adevărate, de cari se poate împărtăşì excluziv numai omul, dăruit cu suflet.

Ce ar puteà însă trezì mai mult îndemnurile mari sufleteşti în individ şi ce ar puteà pune în mişcare mai conştic nesfârşitele valuri ale

cugetării omeneşti, decât cercetarea adevărului etern, scrutarea cauzei pentru care suntem şi căutarea scopului spre care mergem?

Acest folos individual ce rezultă din lumea gândirilor abstracte este însă numai cel mai mic. Rezultatul mare, necuprins încă în întreaga lui însemnătate, este lumina ce o revarsă asupra drumului, pe care au să-l urmeze popoarele şi naţiunile — în ultima consecinţă omenimea întreagă — dacă vreau să ajungă la înălţare şi mărire...

Unul dintre aceste adevăruri mari este şi acela, că suprema lege în vieaţa popoarelor ca şi în aceea a indivizilor este ordinea morală, fără care nu este vieaţă adevărată şi nu poate există o convieţuire potrivită scopului, pentru care suntem.

Lipsa simţului pentru ordinea morală se răzbună la indivizi, dar mai grozav se răzbună la popoare...

Conştiinţa, aceasta supremă energie de acţiune şi de control a sufletului omenesc este chemată să nu lase ca individul să sucumbe împrejurărilor nefavorabile pentru o vieaţă morală şi să nu lase ca popoarele să devieze sau să se reţină dela calea indicată de consideraţiunile ordinei morale...

Cea dintâiu datorie este deci a cultivă această conştiinţă, a o face capabilă de neîncetată trezvie şi a o întări cu o irezistibilă repulziune faţă de tot ce nu este bun, frumos şi adevărat. A o cultivà însă nu numai la indivizi, ci de-opotrivă şi la popoare, pentruca această conştiinţă bine educată, disciplinată şi totdeauna trează să nu lase nicicând să cază concepţia ordinei morale din linia de desvoltare ascendentă, ci să fie totdeauna în consonanţă cu normele adevărurilor veşnice.

Conştiinţa trează şi voinţa firmă susţin indivizii şi ele vor mântuì şi mărì neamurile. Nu robia, nu sclăvia şi nu nedreptatea aplicată de alţii, ci pierderea conştiinţii proprii şi în urma acesteia slăbirea voinţii şi disconsiderarea ordinei morale au nimicit popoarele!»

Rectificare. In titlul articolului prim din acest fascicol al «Revistei Teologice» s'a strecurat o eroare de tipar culegându-se «Lucrări de românism» în loc de «*Licăriri* de românism» etc.
